

Kostenonderzoek verkiezingen 2023 en 2024

Onderzoek naar de kosten voor gemeenten als gevolg van de wettelijke taak om verkiezingen te organiseren op basis van de Tweede Kamerverkiezingen van 2023 en de verkiezingen voor het Europees Parlement in 2024

Versie: V1.0

Datum: 11 maart 2025

Sira Consulting ECORYS

Answering
tomorrow's
challenges
today

Kostenonderzoek verkiezingen 2023 en 2024

Onderzoek naar de kosten voor gemeenten als gevolg van de wettelijke taak om verkiezingen te organiseren op basis van de Tweede Kamerverkiezingen van 2023 en de verkiezingen voor het Europees Parlement in 2024

Sira Consulting

11 maart 2025

Auteurs

Patrick van der Poll

Stefan Prij

Anouck Reynders

Michel Briene

Giorgio Rando

Inhoud

1	Inleiding	7
1.1	Achtergrond	7
1.2	Aanleiding	7
1.3	Doelstelling en werkwijze	7
1.4	Leeswijzer	7
2	Werkwijze en uitgangspunten	8
2.1	Werkwijze	8
2.2	Uitgangspunten	10
3	Kosten van de verkiezingen	13
3.1	Totale kosten	13
3.2	Kostencomponenten: Voorbereiding en opbouw	14
3.3	Kostencomponenten: Huisvesting en faciliteiten	15
3.4	Kostencomponenten: Opleidingskosten	16
3.5	Kostencomponenten: Drukwerk en verzendkosten	16
3.6	Kostencomponenten: Vergoedingen	17
3.7	Kostencomponenten: ICT-middelen	19
4	Nadere analyse van de kosten	20
4.1	Verschillen tussen de grootte van de gemeenten	20
4.2	Vergelijking eerdere onderzoeken	20
4.3	Verschillen tussen CSO en DSO	22
4.4	Verschillende typen kosten	22
4.5	Tweede Kamer versus Europees Parlement	23
5	Conclusies	24

Bijlagen

Bijlage I – Deelnemende Gemeenten	27
Bijlage II – Statistische onderbouwing	29
Bijlage III – Gebruikte vragenlijst	33

Management Samenvatting

Achtergrond

In Nederland worden verkiezingen georganiseerd door de gemeenten. Dit betekent dat gemeenten kosten maken voor het organiseren en uitvoeren van de verkiezingen. Dit is een wettelijke taak van gemeenten waarvoor zij jaarlijks via het Gemeentefonds een vergoeding krijgen. Het is meer dan 10 jaar geleden dat voor het laatst onderzoek is gedaan naar de omvang van deze kosten. Om een actueel inzicht in deze omvang van deze kosten te krijgen heeft de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties een onderzoek laten uitvoeren naar de kosten van de organisatie van de verkiezing voor de Tweede Kamer van 22 november 2023 en de verkiezing voor het Europees Parlement van 6 juni 2024.

Doelstelling

Voor de uitvoering van het onderzoek zijn de volgende twee onderzoeksvragen gehanteerd:

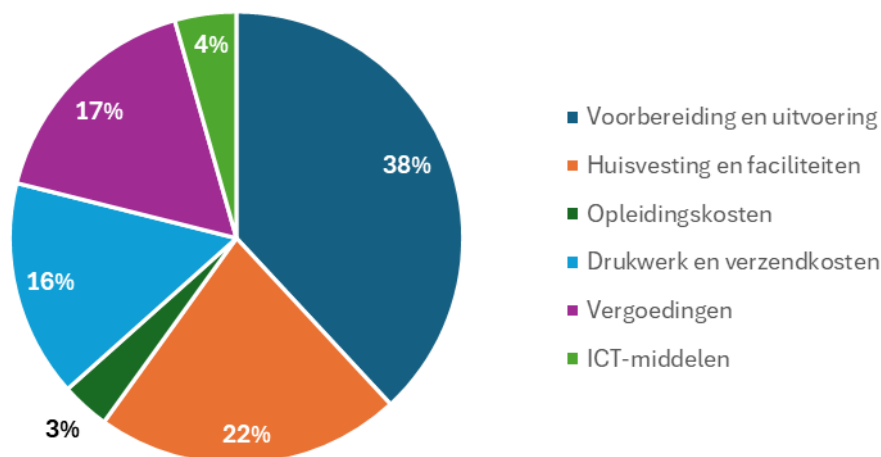
1. Wat zijn de actuele kostencomponenten voor gemeenten bij het organiseren van verkiezingen?
2. Wat is de omvang van de kosten voor gemeenten van deze kostencomponenten en in totaal voor het organiseren van verkiezingen?

Werkwijze

Om deze onderzoeksvragen te beantwoorden, zijn gegevens verzameld in een statische steekproef van 57 gemeenten verdeeld in verschillende grootteklasse om een representatieve vertegenwoordiging van de Nederlandse gemeenten te krijgen. Van deze gemeenten zijn gegevens over de kosten van de verkiezingen ontvangen aan de hand van een hiervoor specifiek opgesteld format. In gesprekken met deze gemeenten zijn de gegevens aangevuld, geverifieerd en toegelicht. De uitkomsten van deze uitvraag zijn gepresenteerd en besproken in een validatiesessie met 11 gemeenten. Het project is begeleid door een begeleidingscommissie met vertegenwoordigers van de VNG, Kiesraad en de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken.

Resultaten

Het organiseren van verkiezingen kosten gemeenten gemiddeld € 7,79 per kiesgerechtigde. Het grootste deel van deze kosten betreft de inzet van gemeenteambtenaren in de voorbereiding en de uitvoering van de verkiezingen (38%). Daarnaast zijn de kosten voor het huren, inrichten en weer opruimen van de stemlocaties (22%) een belangrijke kostencomponent samen met de kosten voor de vergoedingen van de vrijwilligers (17%) en de kosten voor het drukken en verzenden van de stempassen, kandidatenlijsten en stembiljetten (16%).

De kosten voor het organiseren van verkiezingen zijn de afgelopen 11 jaar gestegen met circa 79%, na inflatiecorrectie. De oorzaken van deze kostentoename zijn divers. Dit betreft onder andere de invoering van de NPVV waardoor gemeenten met zwaardere verantwoordings-eisen te maken hebben, het gebruik van CSO, de grotere inzet van ICT en een betere toerekening van de inzet van eigen personeel dat tijdens de verkiezingen wordt ingezet. De ontwikkelingen vergroten de benodigde inzet van gemeenteambtenaren en vrijwilligers, maar geeft ook extra kosten in de huur van locaties.

Grotere gemeenten maar ook de kleinste gemeenten hebben gemiddeld hogere kosten. De kosten per gemeenten verschillen door situaties waarin gemeenten zich bevinden en de keuzen die zij maken in de organisatie. Voorbeelden van deze keuzes zijn:

- de inzet van het aantal eigen medewerkers ten opzichte van vrijwilligers.
- de wijze van en hoogte van de vergoedingen van vrijwilligers en eigen ambtenaren.
- de keuze van een leverancier van stemborden, -bussen, -hokjes en -materialen,
- de inhuur van externen voor training en opleiding, etc.
- de mate van de inzet van ICT-middelen (hard- en software).

	0 – 25.000	25.000 – 50.000	50.000 – 100.000	100.000+	G4	Totaal
Gemiddelde kosten per kiesgerechtigde	€ 8,16	€ 7,36	€ 7,00	€ 7,55	€ 11,42	€ 7,79

Het gebruik van CSO kan tot significant hogere kosten leiden. Na de inwerkingtreding van de Wet nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen kregen gemeenten aangescherpte eisen ten aanzien van het tellen van stemmen. Gemeenten kiezen op basis daarvan vaker voor CSO. De kosten voor de organisatie van de verkiezingen betreffen gemiddeld € 11,29 per kiesgerechtigde bij CSO en € 7,23 bij DSO. Dit verschil komt door de hogere kosten voor de huur van een centrale tellocatie en de aanvullende inzet die nodig is om de CSO uit te voeren en te organiseren. Omdat CSO met name door grotere gemeenten wordt gebruikt en grotere gemeente ook naast CSO gemiddeld al hogere kosten hebben, is niet exact vast te stellen welk deel van dit verschil is toe te rekenen aan de keuze voor CSO.

Gemeenten hebben moeite gehad met deelname aan het onderzoek:

- Het betrof een gedetailleerde uitvraag waarbij gemeenten niet altijd de benodigde gegevens beschikbaar hadden of veel tijd nodig hadden om de juiste gegevens te verkrijgen.
- Er zijn ten tijde van de verkiezingen meerdere gegevens uitvragen geweest waardoor de wil en capaciteit om daaraan mee te werken beperkt was.
- Gemeenten hebben regelmatig te maken met nieuwe medewerkers binnen het team verkiezingen waardoor kennis verloren gaat.

Om bij nieuwe uitvragen deze problemen te voorkomen zijn door deelnemers de volgende aanbevelingen meegegeven:

- Zorg dat een volgend onderzoek tijdig wordt aangekondigd voor de verkiezingen en dat duidelijk is welke gegevens nodig zijn.
- Het detailniveau van de vragenlijst kan lager worden om het verzamelen van de gegevens te vereenvoudigen. Dit kan vooral als dergelijk onderzoek meer structureel wordt uitgevoerd.

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

In Nederland worden verkiezingen georganiseerd door de gemeenten. Dit betekent dat gemeenten kosten maken voor het organiseren en uitvoeren van de verkiezingen. Dit is een wettelijke taak van gemeenten waarvoor zij jaarlijks via het Gemeentefonds een vergoeding krijgen. Aandachtspunt hierbij is wel dat het een jaarlijkse vergoeding betreft, maar dat de feitelijke kosten ook afhankelijk zijn van de frequentie van de verkiezingen. Naar mate de frequentie meer varieert, bijvoorbeeld wanneer vaker vervroegde verkiezingen nodig zijn, zijn de jaarlijkse kosten minder goed te bepalen.

Het is meer dan 10 jaar geleden dat voor het laatst onderzoek¹ is gedaan naar de omvang van deze kosten. Voor een actueel inzicht in de omvang van deze kosten laat de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties een onderzoek uitvoeren naar de kosten van de organisatie van de verkiezing voor de Tweede Kamer van 22 november 2023 en de verkiezing voor het Europees Parlement van 6 juni 2024.

1.2 Aanleiding

Sinds de laatste meting van de kosten die gemeenten maken voor de organisatie van de verkiezingen zijn er diverse veranderingen geweest die invloed hebben op de kosten. Dit betreffen wijzigingen in de regelgeving² en veranderingen de werkwijzen³. Vanuit gemeenten is er ook aandacht gevraagd voor de frequentie van de verkiezingen⁴. Naar aanleiding hiervan zijn vragen gesteld over de bekostiging van de organisatie van de verkiezingen. Is de huidige vergoeding nog wel actueel? Is de huidige vergoeding voldoende toereikend als de frequentie van de verkiezingen zou stijgen door vervroegde verkiezingen? Dit rapport bevat de uitkomsten van het onderzoek van het ministerie van BZK heeft laten uitvoeren naar de kosten van de organisatie van de verkiezingen door gemeenten.

1.3 Doelstelling en werkwijze

Dit rapport is opgesteld op basis van de uitkomsten van het onderzoek naar deze kosten bij gemeenten. Voor de uitvoering van het onderzoek zijn de volgende twee onderzoeksvragen gehanteerd:

1. Wat zijn de actuele kostencomponenten voor gemeenten bij het organiseren van verkiezingen?
2. Wat is de omvang van de kosten voor gemeenten van deze kostencomponenten en in totaal voor het organiseren van verkiezingen?

Om deze onderzoeksvragen te beantwoorden, is onderzoek uitgevoerd bij 57 gemeenten. Aan deze gemeenten is gevraagd om gegevens over de kosten van de verkiezingen aan te leveren. In gesprekken met deze gemeenten zijn de gegevens aangevuld, geverifieerd en toegelicht. De uitkomsten van deze uitvraag zijn gepresenteerd en besproken in een validatiesessie met 11 gemeenten.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 zijn de gebruikte uitgangspunten en werkwijze voor het uitvoeren van het onderzoeken opgenomen. De uitkomsten van het onderzoek zijn beschreven in hoofdstuk 3. Hoofdstuk 4 bevat enkele aanvullende analyses om de resultaten nader te duiden. De conclusies zijn opgenomen in hoofdstuk 5.

---

¹ 'Onderzoek naar de kosten van gemeenten bij de organisatie en uitvoering van verkiezingen', Sira Consulting, 8 april 2014.

² Zoals het wetsvoorstel 'Nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen'.

³ Zoals de toename van het gebruik van ICT.

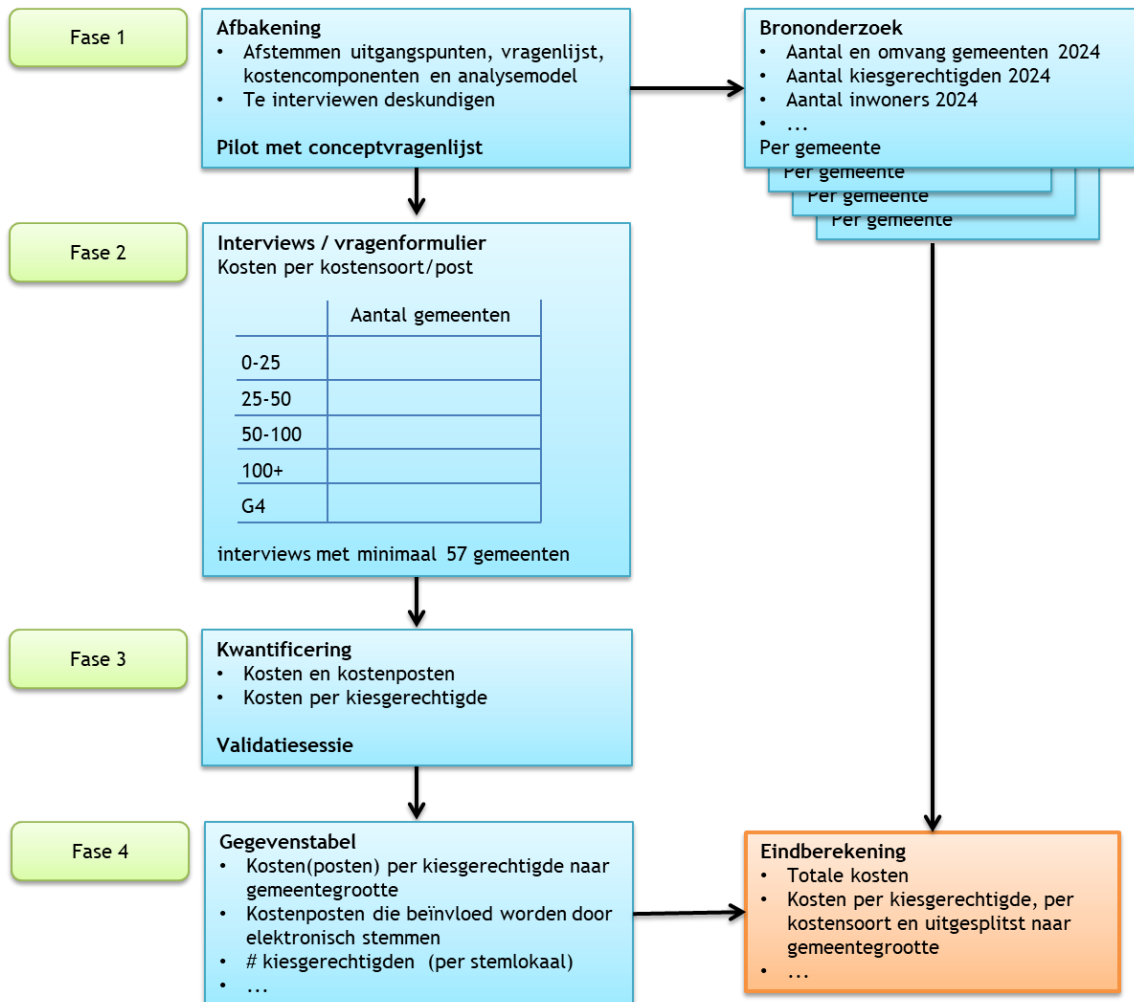
⁴ Wanneer kabinetten niet de gehele periode van 4 jaar volmaken moeten de Tweede Kamerverkiezingen vaker plaats vinden en maken gemeenten dus eerder kosten.

2 Werkwijze en uitgangspunten

2.1 Werkwijze

Het onderzoek is uitgevoerd in vier fasen. Deze zijn samengevat in de onderstaande figuur. Onder de figuur worden de belangrijkste stappen in het onderzoek toegelicht. Gedurende het hele onderzoek zijn de aanpak en (tussen)resultaten van het onderzoek regelmatig besproken met de opdrachtgever en een begeleidingscommissie. De begeleidingscommissie bestond uit vertegenwoordigers van de Kiesraad, de Nederlandse vereniging van burgerzaken (NVVB) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG).

Figuur 1. Fasefiguur

Fase 1 – Voorbereiden onderzoek en afstemmen uitgangspunten

De eerste fase van het onderzoek is bedoeld om de gegevens uitvraag bij de gemeenten voor te bereiden. Hiervoor zijn de volgende werkzaamheden uitgevoerd:

- Het opstellen van een overzicht van kostencomponenten waarvoor in het onderzoek de kosten moeten worden uitgevraagd bij de gemeenten. Bij het opstellen van dit overzicht is gebruik gemaakt van eerdere onderzoeken⁵ naar de kosten van gemeenten voor de organisatie van de verkiezingen.
- Het opstellen van een vragenlijst waarin gemeenten de (kosten)gegevens kunnen invullen voor de kostencomponenten die zijn bepaald in de eerste stap. Het concept van de vragenlijst is eerst voorgelegd aan de leden van de begeleidingscommissie. Daarna is deze besproken met een pilot-gemeente. De uiteindelijke vragenlijst is opgenomen in bijlage III van het onderzoek.
- Het trekken van een steekproef onder gemeenten. Het is belangrijk dat het onderzoek een representatief beeld geeft van de kosten van de gemeenten. Daarom wordt een statistische steekproef gebruikt. Dit is nader toegelicht in paragraaf 2.2.
- Het opstellen van een plan van aanpak voor dit onderzoek.

Fase 2 – Uitvoeren praktijkonderzoek

Het doel van deze fase is het verzamelen van de gegevens over de kosten van verkiezingen bij de gemeenten. Hiertoe zijn de volgende werkzaamheden uitgevoerd:

- Het uitsturen van de vragenlijsten naar de geselecteerde gemeenten. Gedurende de looptijd van de gegevens uitvraag was er een helpdesk beschikbaar voor de gemeenten in de steekproef.
- Het uitvoeren van interviews met elk van de geselecteerde gemeenten. Tijdens de interviews is de aanlevering van de gegevens besproken om onduidelijkheden weg te nemen en opvallende waarden toe te lichten. Ook uitkomsten die opvallen tussen gemeenten worden in de interviews besproken om zicht te krijgen op de achtergronden van deze verschillen. Het volledig ingevulde vragenformulier wordt ter controle teruggekoppeld aan de gemeente. Hiermee is gewaarborgd dat de gegevens correct zijn. De correcte gegevens worden vervolgens verwerkt in het analysemodel.
- De resultaten zijn verwerkt in analysemodel. Hiermee hebben we een eerste controle op opvallende uitkomsten gedaan. Dit betreft vooral waarden van kostencomponenten die voor een gemeente opvallend hoog of laag uitvallen ten opzichte van de gegevens van de andere gemeenten. Bij onduidelijke afwijkingen is contact opgenomen met de desbetreffende gemeente om mogelijke fouten te herstellen of verschillen toe te lichten.

Fase 3 – Kwantificeren van de kosten

In de derde fase zijn met de verzamelde gegevens de gemiddelde kosten van de verkiezingen bepaald. Hiertoe zijn de resultaten van het bureauonderzoek en de interviews met de gemeenten, verwerkt in een analysemodel samen met de afgestemde resultaten van de interviews. De kosten zijn per kiesgerechtigde bepaald en onderverdeeld in kostencomponenten en gemeentegrootte.

In een bijeenkomst met gemeenten zijn de conceptuitkomsten van het onderzoek gepresenteerd. Hierbij bespreken we opvallende resultaten en de punten die de deelnemers minder goed herkennen voor hun situatie. Op basis van deze validatiesessie is een breder beeld van de achtergronden van de resultaten verkregen en konden we deze beter duiden en onderbouwen.

Fase 4 - Analyseren en consolideren van de resultaten

De laatste fase van het onderzoek is gebruikt voor het nader analyseren van de resultaten. Wij gaan hierbij expliciet in op:

- Het gemaakte onderscheid tussen ‘eenmalige’, ‘structurele’ en ‘terugkerende’ kosten;
- De belangrijkste aspecten die zorgen voor differentiatie in de (hoogte van) kostencomponenten;

---

⁵ ‘Onderzoek naar de kosten van gemeenten bij de organisatie en uitvoering van verkiezingen’, Sira Consulting in opdracht van BZK, 2014; ‘Kosten voor gemeenten van een referendum’, Regioplan/Cebeon in opdracht van BZK, 2016; ‘Kosten voor Kiezen, AEF in opdracht van de VNG, 2024.

- De kostencomponenten die mogelijk beïnvloed worden door de specifieke situaties van gemeenten of verschillende typen verkiezingen;
- De voornaamste verschillen met de eerdere onderzoeken op het niveau van individuele kostencomponenten;
- De kosten per kiesgerechtigde, onderverdeeld in kostencomponenten en gemeentegrootte;
- De statistische onderbouwing van de uitkomsten (spreiding, uitbijters).

De uiteindelijke resultaten van het onderzoek zijn samengevat in dit eindrapport. Concepten van dit rapport zijn besproken met de opdrachtgever en de begeleidingscommissie.

2.2 Uitgangspunten

Vergelijkbaarheid

Om de uitkomsten van dit onderzoek goed te kunnen vergelijken met eerdere resultaten en om de doorvertaling te maken naar de uiteindelijke financiering, is bij de uitvoering en de weergave van de resultaten aangesloten bij het eerdere onderzoeken. Op basis hiervan zijn resultaten bepaald op basis van de gemiddelde kosten per kiesgerechtigde en hanteerden we dezelfde uitgangspunten voor de steekproef als in het onderzoek uit 2014.

Kostenbepaling op basis van recente verkiezingen

Het onderzoek dient een realistisch beeld te geven van de organisatiekosten van gemeenten voor het uitvoeren van hun wettelijke taak. Gemeenten organiseren echter verschillende soorten verkiezingen waarbij ook de kosten kunnen verschillen. Bijvoorbeeld de verwachte opkomst kan een rol spelen in de in de kosten, maar ook de aard van de verkiezingen. Zo worden de verkiezingen van de provinciale staten en de waterschapsverkiezingen gecombineerd en zijn er gemeenten met meerdere waterschappen wat invloed heeft op de organisatie en de benodigde voorzieningen.

We gebruiken in het onderzoek de daadwerkelijke kosten die gemeenten hebben gehad op basis van de meest recent uitgevoerde verkiezingen:

1. Tweede Kamerverkiezingen in november 2023;
2. Europese Parlementsverkiezingen in juni 2024.

Dit geeft voor elke gemeente twee situaties waarvoor we de kosten in kaart hebben gebracht en daarmee een grotere betrouwbaarheid aan de uitkomsten⁶. Hierbij is nagegaan welke mogelijke verschillen tussen de beide situatie er zijn die de kosten beïnvloeden. Voor het bepalen van de uiteindelijke kosten gebruiken we een gemiddelde van de twee onderzochte verkiezingen. Deze keuze zorgt er wel voor dat alleen de kosten van landelijke verkiezingen in kaart zijn gebracht. Hierdoor geeft het onderzoek geen inzicht in de mogelijke verschillen met de kosten van verkiezingen waar gemeenten het centraal stembureau zijn: gemeentelijke en provinciale verkiezingen. Belangrijk is om hierbij aan te geven dat:

- De meerkosten van de waterschapsverkiezingen apart worden gefinancierd.
- Gemeenten geven dat zij tijdens de Coronapandemie hogere kosten hebben gehad⁷. Omdat we alleen naar de laatste twee verkiezingen kijken, valt dit buiten de scope. De vraag is of deze kosten relevant gaan zijn voor de komende verkiezingen.
- We op basis van dit onderzoek geen uitspraak kunnen doen over de kosten van werkzaamheden die specifiek zijn voor niet-landelijke verkiezingen.

⁶ Het meenemen van nog eerdere verkiezingen om een breder beeld te krijgen van de kosten in het algemeen heeft invloed op de waarde van het resultaat omdat deze gegevens ouder zijn, hierdoor mogelijk ook minder goed te achterhalen en geeft mogelijk ook een extra hoge belasting aan de respondenten die de gegevens moeten verzamelen.

⁷ Bijvoorbeeld voor hygiënemaatregelen.

Steekproef

Voor een representatieve steekproef van de totaal 342 gemeenten (1 januari 2024) is een minimale respons van 57 gemeenten vereist op basis van een aselecte steekproef. Hierbij is uitgegaan van een betrouwbaarheid en nauwkeurigheid van respectievelijk 90% en 10%. Voor het bepalen van de minimale respons is gebruik gemaakt van de volgende formule:

$$\frac{N \times z^2 \times p(1-p)}{z^2 \times p(1-p) + (N-1) \times F^2} = n$$

Voor de berekening van de benodigde respons zijn de volgende gegevens nodig:

- N = de grootte van de populatie. Hiervoor is uitgegaan van 342 gemeenten;
- z = de standaardafwijking bij een bepaald betrouwbaarheidspercentage. Dit is 1,65 bij 90% betrouwbaarheid. Deze waarde is gebruikt bij het berekenen van de betrouwbaarheid;
- p = de spreiding, ofwel de kans dat iemand een bepaald antwoord geeft. De standaardwaarde hiervoor is 50%;
- F = de foutmarge of de nauwkeurigheid. Hier is uitgegaan van een nauwkeurigheidspercentage van 10%;
- n = het resultaat van de berekening en geeft het aantal benodigde respondenten oftewel de minimale benodigde respons. In dit geval 57 gemeenten.

Een uitvraag bij minimaal 57 gemeenten geeft echter alleen een representatief beeld voor het totaal van de Nederlandse gemeenten. Belangrijk is om verder ook rekening te houden met de verschillende situaties van de gemeenten in Nederland. Dit betekent we dat onderscheid hebben gemaakt in de omvang van de gemeenten en in de mate van verstedelijking. Door bij de aselecte steekproef deze criteria toe te passen wordt de representativiteit van de steekproef en daarmee de betrouwbaarheid van de landelijke totale kosten verder vergroot.

Om de te betrekken gemeenten te bepalen, zijn de gemeenten onderverdeeld naar het aantal inwoners per gemeente. In de onderstaande tabel is een eerste uitsplitsing gemaakt van de 342 Nederlandse gemeenten per 1 januari 2024. Vanwege de vergelijkbaarheid gebruiken we hierbij de indeling zoals in het eerdere onderzoek van Sira Consulting. Doordat het aantal gemeenten de afgelopen jaren is gedaald en het gemiddeld aantal inwoners is gestegen, is wel de verhouding tussen de grootteklassen verschillend. Verder is een rij toegevoegd waarin de aantallen zijn aangegeven van de gemeenten die uiteindelijk hebben aangeleverd.

Tabel 1. Indeling Nederlandse gemeenten naar omvang

	0 – 25.000	25.000 – 50.000	50.000 – 100.000	100.000+	G4	Totaal
Totaal aantal gemeenten per 1-1-2024	113	134	63	28	4	342
Aantal gemeenten voor een representatieve steekproef	17	21	9	6	4	57
Aantal gemeenten dat gegevens heeft aangeleverd	15	20	8	11	3	57

Bij de verdeling van gemeenten over de grootteklasse is zo veel mogelijk rekening gehouden met de representativiteit die een type gemeente vertegenwoordigd. Concreet betekent dit dat het merendeel van Nederlandse gemeenten valt in de categorie 25.000 tot 50.000 inwoners; 134 gemeenten. Bij de selectie van gemeenten zijn binnen deze categorie dan ook de meeste gemeenten geselecteerd.

Naast de omvang van de gemeenten is het ook belangrijk om rekening te houden met de stedelijkheid. Dit betekent dat we uit alle provincies gemeenten hebben geselecteerd uit alle grootteklassen. Dit laatste was niet voor alle provincies mogelijk omdat we niet in alle grootteklasse 12 gemeenten hebben. Ook de

bereidheid om mee te werken speelde hierbij een rol. Indien een gemeente uitviel, is deze in overleg met de opdrachtgever met een vergelijkbare gemeente.

In tabel 1 is ook opgenomen hoeveel gemeenten per grootteklasse gegevens hebben aangeleverd voor het onderzoek. In totaal hebben voldoende gemeenten aangeleverd om op landelijk niveau betrouwbare resultaten te krijgen. Wel zijn enkele kleine verschillen te vinden vergeleken met de selectie verdeeld per grootteklasse. In de G4 en de drie kleinste categorieën zijn er gemeenten geweest die niet wilde meewerken aan het onderzoek. Omdat het aantal gemeenten dat moest worden vervangen erg groot is gebleken⁸, was het uiteindelijk niet mogelijk om in elke grootteklasse de exacte aantallen te krijgen die nodig zijn. Uiteindelijk zijn in de klasse >100.000 inwoners extra gemeenten bereid gevonden om mee te doen aan het onderzoek. Omdat zowel in de kleinste als grootste klasse gemeenten missen achten we het landelijk beeld van de kosten betrouwbaar.

Tijdens de Tweede Kamerverkiezingen kende Nederland circa 13.321.100 kiesgerechtigden. De deelnemende gemeenten hadden 3.859.545 kiesgerechtigden (29% van het totaal). Voor de Europese Parlementsverkiezingen betrof het totaal aantal kiesgerechtigden 13.473.750. De deelnemende gemeenten hadden hiervan 3.894.953 (29%) kiesgerechtigden.

Uurtarieven gemeenten

Een belangrijk onderdeel van de kosten van gemeenten zijn de uren die worden ingezet door gemeenteambtenaren die zijn betrokken bij de organisatie. Om de kosten hiervan te bepalen is de ureninzet en het schaalniveau uitgevraagd bij de gemeenten. Het uurtarief hebben wij uniform bepaald aan de hand van cao voor gemeenteambtenaren. Deze is gebaseerd op de cao van 2023. Voor de verkiezingen in 2024 is een correctie gebruikt van 4,75% in aansluiting bij de stijging van de lonen in de cao voor 2024. De deelnemende gemeenten is de mogelijkheid geboden om hiervan af te wijken, maar dat is slechts tweemaal gebruikt.

---

⁸ Uiteindelijk zijn ruim 2 maal zoveel gemeenten benaderd als nodig voor het onderzoek. Dit betekent dat ruim de helft van de benaderde gemeenten niet kon of wilde meewerken. Aangegeven oorzaken zijn voornamelijk de werkdruk, het gegeven dat reeds meerdere uitvragen zijn gedaan rond de verkiezingen en het detailniveau van de aanvraag.

3 Kosten van de verkiezingen

3.1 Totale kosten

De totale kosten van het organiseren van verkiezingen worden geraamd op € 7,79 per kiesgerechtigde. De onderstaande tabel geeft dit weer inclusief de verdeling tussen de grootteklassen van de gemeenten.

Tabel 2. Kosten per kiesgerechtigde voor organisatie en uitvoering van verkiezingen

	0 – 25.000	25.000 – 50.000	50.000 – 100.000	100.000+	G4	Totaal
Gemiddelde kosten per kiesgerechtigde	€ 8,16	€ 7,36	€ 7,00	€ 7,55	€ 11,42	€ 7,79

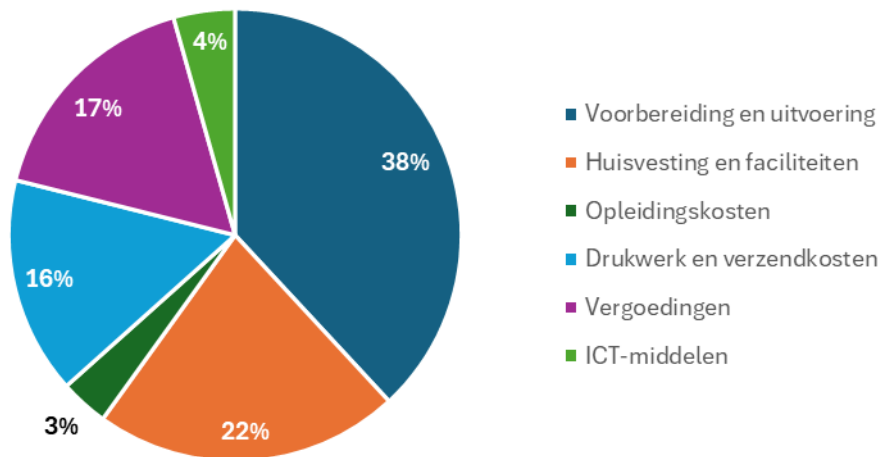
Verdeling over de kostencomponenten

De onderstaande figuur geeft een nadere verdeling van de totale gemiddelde kosten per kiesgerechtigde over de verschillende onderzochte kostencomponenten. De meeste kosten zijn verbonden aan:

- Voorbereiding en uitvoering (38%): Dit zijn de uren die gemeenteambtenaren moeten inzetten om de verkiezingen te kunnen organiseren. Dit betreft zowel de uren voor de organisatie vooraf als ook de ureninzet tijdens de verkiezings- en teldagen.
- Huisvesting en faciliteiten (22%): Hierin zitten naast de huur, inrichting en afbouw van de stembureaus ook de kosten voor trotterborden, de centrale tellocaties en de opslag van materiaal.
- Vergoedingen (16%): de vergoedingen van de betrokken personen op de stembureaus zijn de derde post in omvang. Ook de catering op de stembureaus is hier meegenomen.

In de volgende paragrafen gaan we verder in op de opbouw van elke kostencomponent.

Figuur 2. Verdeling van de kosten

Vergelijking eerder onderzoek

Ten opzichte van het onderzoek uitgevoerd in 2014, zijn de kosten sterk gestegen. De gemiddelde kosten bedroegen destijds € 3,33 per kiesgerechtigde. In de periode van de afgelopen 10 jaar zijn onder andere door inflatie de kosten natuurlijk wel gestegen. Dit geeft een inflatiecorrectie van 31%.⁹ Hiermee zouden de

⁹ Gebaseerd op de consumentenprijsindex van het CBS.

kosten op € 4,36 per kiesgerechtigde uitkomen. Dit geeft aan dat de kosten met 79% zijn gestegen. In paragraaf 4.2 lichten we dit nader toe.

3.2 Kostencomponenten: Voorbereiding en opbouw

De eerste component betreft voornamelijk de ureninzet van gemeenteambtenaren gerelateerd aan de verkiezingen. Dit is het grootste onderdeel van de verkiezingen met € 2,96 per kiesgerechtigde. Voor gemeenten die geen tijd schrijven, zoals in de meeste gevallen, was dit een lastig onderdeel om te bepalen omdat de tijdinzet niet specifiek voor de verkiezingen wordt bijgehouden. Waar gemeenten daarnaast met verloop te maken hebben bij de organisatoren van de verkiezingen gaat kennis over dit punt verloren. Een deel van de gemeenten heeft deze inzet dan ook moeten inschatten.

In onderstaande tabel zijn de kosten per kiesgerechtigde opgenomen, uitgesplitst naar de verschillende kostenposten en de categorieën van gemeenten.

Tabel 3. Overzicht kostencomponenten 'Voorbereiding en opbouw'

Ref.	Kostencomponent	0– 25.000	25.000 – 50.000	50.000 – 100.000	100.000+	G4	Totale gemiddel de kosten
2A	Projectmanagement	€ 1,62	€ 1,27	€ 1,13	€ 1,87	€ 3,35	€ 1,59
2B	Voorzieningen zoals BRP en OSV	€ 0,06	€ 0,05	€ 0,07	€ 0,05	€ 0,01	€ 0,05
2C	Aanvragen parkeervergunningen	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,00	€ 0,02	€ 0,00
2D	Inzetten (telefoon)-medewerkers vooraf en tijdens verkiezingen	€ 0,07	€ 0,09	€ 0,09	€ 0,01	€ 0,32	€ 0,08
2E	Coördinatie en uitvoering verkiezingsdag	€ 0,94	€ 0,84	€ 0,64	€ 0,16	€ 0,48	€ 0,69
2F	Communicatie richting burgers en personeel	€ 0,15	€ 0,16	€ 0,03	€ 0,07	€ 0,21	€ 0,12
2G	Ondersteuningsverklaringen	€ 0,01	€ 0,01	€ 0,02	€ 0,01	€ 0,04	€ 0,01
2H	Overige kosten organisatie	€ 0,74	€ 0,41	€ 0,30	€ 0,16	€ 0,23	€ 0,42
	Totaal	€ 3,58	€ 2,84	€ 2,28	€ 2,32	€ 4,67	€ 2,96

De grootste kostencomponenten zijn:

- 2A. Projectmanagement. Dit zijn de kosten voor de algemene organisatorische taken voor het team dat de kosten voor de verkiezingen organiseert. Met 54% is dit veruit het grootste deel van deze kostencomponent. Het beeld hierbij wordt wel enigszins vertekend omdat een aantal gemeenten alle kosten voor dit onderdeel op deze post hebben opgenomen omdat ze geen opsplitsing konden maken van de kosten tussen de verschillende kostencomponenten.
- 2E. Coördinatie en uitvoering verkiezingsdag. Hieronder vallen onder meer de kosten voor de inzet van gemeenteambtenaren van de projectorganisatie als ook van andere gemeentelijke afdelingen die zich inzetten tijdens de verkiezingsdag en de dagen daarna voor het vaststellen van de uitslag. Dit betreft 23% van de kosten in deze categorie. Dit lijkt een daling van de kosten ten opzichte van het eerdere onderzoek, maar toen waren de kosten van de vergoedingen van vrijwilligers onderdeel van deze kostencomponent. Deze is nu losgetrokken en valt onder 3.7.

Tussen de grootteklassen zijn de verschillen in de kosten vergelijkbaar met de verschillen die we op de totale kosten van de verkiezingen zien. We zien hier een piek bij de G4 die duidelijk meer uren per kiesgerechtigde inzetten. Dit heeft te maken met de omvang van de organisatie in deze gemeenten waardoor het werk meer tijd kost, maar ook de aanvullende inzet om voldoende vrijwilligers te vinden en de aanvullende projecten die deze gemeenten doorlopend hebben ten aanzien van de verkiezingen. Dit laatste zijn bijvoorbeeld campagnes om bepaalde doelgroepen of wijken meer naar het stembureau te krijgen.

Ten opzichte van het voorgaande onderzoek is dit onderdeel qua indeling veranderd. De vergoedingen van de personen die helpen op de stembureaus en bij het tellen zijn een grote post die nu apart in kaart is gebracht. Daarnaast is het onderdeel communicatie nu onderdeel gemaakt van deze kostencomponent. Het betreft namelijk een kleine post die wordt uitgevoerd door gemeenteambtenaren.

3.3 Kostencomponenten: Huisvesting en faciliteiten

De tweede component betreft voornamelijk de kosten voor de fysieke voorzieningen die nodig zijn voor de verkiezingen. Dit is het op een na grootste onderdeel van de verkiezingen met € 1,70 per kiesgerechtigde. In onderstaande tabel zijn de kosten per kiesgerechtigde opgenomen, uitgesplitst naar de verschillende kostenposten en de categorieën van gemeenten.

Tabel 4. Overzicht kostencomponenten 'Huisvesting en faciliteiten'

Ref.	Kostencomponent	0 – 25.000	25.000 – 50.000	50.000 – 100.000	100.000+	G4	Totale gemiddelde kosten
3A	Kosten voor stemborden	€ 0,40	€ 0,38	€ 0,37	€ 0,12	€ 0,20	€ 0,32
3B	Huur en inrichting stemlokalen	€ 0,39	€ 0,41	€ 0,41	€ 0,63	€ 1,83	€ 0,52
3C	Aanschaf stemhokjes	€ 0,10	€ 0,19	€ 0,14	€ 0,17	€ 0,07	€ 0,15
3D	Aanschaf stembussen	€ 0,04	€ 0,07	€ 0,08	€ 0,07	€ 0,02	€ 0,06
3E	Kleine materialen, excl. stembiljetten	€ 0,05	€ 0,15	€ 0,04	€ 0,06	€ 0,00	€ 0,08
3F	Opslag materialen	€ 0,01	€ 0,03	€ 0,06	€ 0,14	€ 0,30	€ 0,07
3G	Centrale tellocatie	€ 0,22	€ 0,28	€ 0,48	€ 0,70	€ 0,28	€ 0,37
3H	Veiligheidsmaatregelen en handhaving	€ 0,01	€ 0,02	€ 0,05	€ 0,14	€ 0,20	€ 0,06
3I	Overige kosten huisvesting en faciliteiten	€ 0,01	€ 0,07	€ 0,03	€ 0,14	€ 0,30	€ 0,07
	Totaal	€ 1,24	€ 1,60	€ 1,64	€ 2,18	€ 3,20	€ 1,70

De grootste kostencomponenten zijn:

- 3B. Huur en inrichting van stemlokalen. Deze kosten vallen uiteen in de kosten voor de huur van de locaties en de kosten voor de opbouw en afbouw van de stembureaus. Deze kosten kunnen per gemeente sterk verschillen. Dit is ten eerste afhankelijk van de mate waarin gebruik wordt gemaakt van private locaties waarvoor moet worden betaald, gemeentelijke gebouwen die gratis zijn instellingen waarvan zij tegen een geringe vergoeding gebruik kunnen maken. Daarnaast maakt het uit of een gemeente de opbouw en afbouw uitbesteed aan een derde partij of dit zelf doet. In dit laatste geval zijn er wel meer kosten voor de personele inzet in categorie 2. Deze kosten, huur en opbouw, waren in het vorige onderzoek nog aparte kostencomponenten. In vergelijking met het voorgaande onderzoek zijn deze relatief gezien gedaald. Mogelijk speelt hierin mee dat de kosten voor beveiliging nu apart zijn genomen. In het onderzoek geven de respondenten echter aan dat deze post voor hen ook is toegenomen doordat meer locaties huur vragen en hogere huren vragen. Ook is er gemiddeld genomen meer aandacht voor beveiliging.
- 3G. Centrale tellocatie. De kosten rondom de centrale tellocatie is een significant deel van de kosten. Dit komt voornamelijk omdat een grote ruimte nodig is en de huur daarvan hoge kosten geeft. Dit is een nieuwe post die eerder nog niet van toepassing was. Dit betreft ook de kosten voor de inrichting en het opruimen van de centrale tellocatie. Bij twee van de G4 gemeenten zijn deze kosten onder 3B opgenomen omdat ze deze niet konden splitsen. De post 3B is bij de G4 dan ook veel hoger dan in de andere grootteklassen.
- 3A. Kosten voor de stemborden. Dit betreft de aanschaf en plaatsing van trotterborden en de opslag en plaatsing van aanplakborden. Ten opzichte van de vorige meting is het algemeen gebruik van de duurere trotterborden een verandering die hogere kosten geeft. Wel scheelt het kosten in opslag en

onderhoud ten opzichte van aanplakborden. Bij grotere gemeenten zijn de kosten per kiesgerechtigde lager omdat relatief gezien, per kiesgerechtigde, minder borden worden geplaatst.

Bij grotere gemeenten zien we een verschuiving van de kosten. De kosten van de centrale tellocatie zijn hoger, maar ook stijgen de kosten van de opslag. Dit laatste is een gevolg van de grotere hoeveelheid materiaal, zoals stembokjes en stembussen, die moet worden opgeslagen en mede daardoor ook eerder de noodzaak om hiervoor private opslagruimtes te huren.

3.4 Kostencomponenten: Opleidingskosten

De derde component betreft de kosten voor het opleiden van de personen die helpen op de stembureaus (meestal via e-learning), de voorzitters van de stembureaus en tellers. Dit is qua kosten een beperkt onderdeel van de verkiezingen met € 0,27 per kiesgerechtigde. De onderstaande tabel geeft de kosten per kiesgerechtigde weer, uitgesplitst naar de verschillende kostenposten en de categorieën van gemeenten.

Tabel 5. Overzicht kostencomponenten 'Opleidingskosten'

Ref.	Kostencomponent	0 – 25.000	25.000 – 50.000	50.000 – 100.000	100.000+	G4	Totale gemiddelde kosten
4A	Materiaal voor training en opleiding	€ 0,18	€ 0,12	€ 0,14	€ 0,09	€ 0,09	€ 0,14
4B	Inhuren van externe trainers	€ 0,02	€ 0,03	€ 0,11	€ 0,04	€ 0,00	€ 0,04
4C	Geven en volgen training en opleiding	€ 0,09	€ 0,13	€ 0,07	€ 0,05	€ -	€ 0,09
4D	Overige kosten voor training en opleiding	€ 0,01	€ 0,01	€ 0,01	€ 0,00	€ -	€ 0,01
	Totaal	€ 0,30	€ 0,29	€ 0,33	€ 0,19	€ 0,09	€ 0,27

De grootste kostencomponenten zijn:

- 4A. Materiaal voor training en opleiding. Gemeenten schaffen materiaal aan voor de e-learning van de personen die helpen op de stembureaus en bij het tellen. Zowel voor de stembureauleden als de voorzitters en tellers. Dit betreft deels ook ICT-kosten, maar dan specifiek voor de e-learning.
- 4C. Geven en volgen van training en opleiding. Medewerkers van gemeente geven en ontvangen zelf ook opleidingen en trainingen. De kosten in deze kostencomponent betreffen de kosten van interne trainers. De kosten van externe trainers zijn opgenomen in 4B. De kosten van gemeenteambtenaren die cursussen volgen zijn deels opgenomen onder kostencomponent 1 omdat deze niet los zijn te zien van de andere personele inzet.

Ten opzichte van het onderzoek uit 2014 zijn de kosten op dit onderdeel vrij stabiel, maar zien we wel een toename in de kosten voor de inhuur van externe trainers. (van € 0,01 per kiesgerechtigde naar € 0,06). Met name trainers voor telsysteem VOX zien we veel terug.

3.5 Kostencomponenten: Drukwerk en verzendkosten

De vierde component betreft de kosten voor het laten drukken en verzenden van documenten zoals stempassen en stemlijsten. Dit is qua kosten een beperkt onderdeel van de verkiezingen met € 1,21 per kiesgerechtigde.

In onderstaande tabel zijn de kosten per kiesgerechtigde opgenomen, uitgesplitst naar de verschillende kostenposten en de categorieën van gemeenten.

Tabel 6. Overzicht kostencomponenten 'Drukwerk en verzendkosten'

Ref.	Kostencomponent	0 – 25.000	25.000 – 50.000	50.000 – 100.000	100.000+	G4	Totale gemiddelde kosten
5A	Drukken en verzenden kandidatenlijsten	€ 0,67	€ 0,52	€ 0,38	€ 0,41	€ 0,60	€ 0,53
5B	Drukken en verzenden van stempassen	€ 0,41	€ 0,35	€ 0,41	€ 0,39	€ 0,07	€ 0,37
5C	Drukken en verzenden van stembiljetten	€ 0,19	€ 0,17	€ 0,15	€ 0,16	€ 0,05	€ 0,16
5D	Drukken en verzenden van ROS en processen-verbaal	€ 0,03	€ 0,02	€ 0,03	€ 0,03	€ -	€ 0,02
5E	Aanmaken vervangende passen en volmachten	€ 0,02	€ 0,03	€ 0,03	€ 0,04	€ -	€ 0,03
5F	Overige kosten	€ 0,11	€ 0,03	€ 0,14	€ 0,04	€ 0,43	€ 0,09
	Totaal	€ 1,42	€ 1,14	€ 1,14	€ 1,07	€ 1,16	€ 1,21

De grootste kostencomponenten zijn:

- 5A. Drukken en verzenden kandidatenlijsten.
- 5B. Drukken en verzenden stempassen.

Deze posten zijn de grootste door het volume van het drukwerk en de hoeveelheid te verzenden documenten. In vergelijking met het voorgaande onderzoek zijn de totale kosten van deze kostencomponent enigszins gestegen. Uit het onderzoek komt naar voren dat de toegenomen verzendkosten hier vooral debet aan zijn.

Het alsnog apart weergeven van de verzendkosten is op basis van het huidige onderzoek niet goed mogelijk. Gemeenten besteden het drukwerk soms uit inclusief de verzending waardoor er geen goed onderscheid is tussen de drukkosten en de verzendkosten. Andere gemeenten hebben een vast contract voor het verzenden van post voor de gehele gemeente waarbij de kosten die specifiek voor de verkiezingen zijn niet expliciet zijn te bepalen.

De totale kosten zijn tussen de verschillende grootteklassen vergelijkbaar. Alleen bij de G4 gemeenten zien we meer kosten in categorie 5A en minder bij de andere categorieën. Dit komt omdat zij geen goed onderscheid kunnen maken tussen de verschillende kostenposten omdat zij deze als totaalpakket inkopen. Bij de kleinste gemeenten zijn de gemiddelde kosten iets hoger. Dit komt naar verwachting doordat zijn minder schaalvoordeel hebben door hun beperkte omvang. Naar mate je als gemeente grotere hoeveelheden laat drukken en verzenden dalen de kosten per eenheid.

3.6 Kostencomponenten: Vergoedingen

De vijfde component betreft de kosten voor de vergoedingen van de personen die helpen op de stembureaus en bij het tellen. Dit is qua kosten een belangrijk onderdeel van de verkiezingen met € 1,36 per kiesgerechtigde (17%).

In onderstaande tabel zijn de kosten per kiesgerechtigde opgenomen, uitgesplitst naar de verschillende kostenposten en de categorieën van gemeenten.

Tabel 7. Overzicht kostencomponenten 'Drukwerk en verzendkosten'

Ref.	Kostencomponent	0 – 25.000	25.000 – 50.000	50.000 – 100.000	100.000+	G4	Totale gemiddelde kosten
6A	Vergoedingen voor mensen betrokken bij de verkiezingen	€ 0,98	€ 0,91	€ 1,00	€ 1,29	€ 1,23	€ 1,03
6B	Catering voor het stembureau, centrale tellocatie en zitting GSB-leden	€ 0,17	€ 0,12	€ 0,21	€ 0,08	€ 0,23	€ 0,14
6C	Overige kosten i.v.m. vergoedingen	€ 0,08	€ 0,16	€ 0,08	€ 0,12	€ 0,12	€ 0,12
	Totaal	€ 1,24	€ 1,19	€ 1,29	€ 1,49	€ 1,58	€ 1,30

De grootste kostencomponent is de vergoeding zelf. Dit betreft alleen de vergoeding voor de personen die helpen op de stembureaus en bij het tellen. De uren en kosten voor ambtenaren¹⁰ zijn hierin niet opgenomen tenzij een gemeente ervoor kiest om de ambtenaren hetzelfde te behandelen als de vrijwilligers en hen een gelijke vergoeding te geven.

Omdat deze kosten in het voorgaande onderzoek samen zijn genomen met andere posten is een directe vergelijking niet mogelijk. Wel kunnen we de huidige vergoedingen per persoon vergelijken tussen de gemeenten en de verschillende functies. In de onderstaande tabel zijn de huidige tarieven opgenomen voor de meest voorkomende functies waarvoor vergoedingen worden gegeven. Sommigen gemeenten maken een nader onderscheid tussen de typen vergoedingen. Een deel geeft ook voor de onderstaande functies (deels) geen vergoeding. Dit komt met name voor bij gemeenten die deze functies niet invullen met vrijwilligers maar met ambtenaren. Zoals eerder aangeven zijn de kosten dan opgenomen in paragraaf 3.2. Voor het bepalen van het gemiddelde zijn alleen die gemeenten meegenomen waarvoor de gegevens op functieniveau bekend zijn. Het betreft de gemiddelde vergoedingen van de Tweede Kamer verkiezingen 2023 en voor het Europees Parlement in 2024. Bij de meeste gemeenten in het onderzoek waren deze vergoedingen gelijk.

Tabel 8. Overzicht kostencomponenten 'vergoedingen'

Ref.	Vergoedingen voor	0 – 25.000	25.000 – 50.000	50.000 – 100.000	100.000+	G4	Totale gemiddelde kosten
6A	Voorzitters	€ 182	€ 203	€ 225	€ 217	€ 244	€ 209
6A	Stembureauleden	€ 151	€ 160	€ 167	€ 169	€ 204	€ 162
6A	Tellers	€ 51	€ 43	€ 55	€ 69	€ 65	€ 54

Uit de bovenstaande tabel blijkt dat de vergoedingen voor de verschillende vrijwilligers over het algemeen oplopen naarmate gemeente groter worden. Dit heeft voornamelijk te maken met de moeite die gemeenten moeten doen om voldoende vrijwilligers te krijgen. Een hogere vergoeding trekt meer personen die als vrijwilliger willen werken. Dit wordt versterkt door een nadere analyse op gemeenteniveau waarbij binnen de verschillende grootteklassen tussen individuele gemeenten grote verschillen zijn te zien. Naast de relatie met het werven van voldoende vrijwilligers, ontstaan er ook verschillen door het wel of niet mee nemen van een vergoeding voor eten en drinken. Wanneer dit niet in de vergoeding zit, zijn wel vaak de kosten voor de catering hoger.

De hoogte van deze vergoedingen is vergelijkbaar met de uitkomsten van de evaluaties die voor de beide verkiezingen zijn gedaan.

¹⁰ Deze uren en kosten zijn wel meegenomen in de kosten voor 'Voorbereiding en uitvoering' zoals beschreven in paragraaf 3.2.

3.7 Kostencomponenten: ICT-middelen

De laatste component betreft de kosten voor de ICT-middelen die worden ingezet tijdens een verkiezing. Dit is qua kosten een onderdeel van de verkiezingen met € 0,34 per kiesgerechtigde.

In onderstaande tabel zijn de kosten per kiesgerechtigde opgenomen, uitgesplitst naar de verschillende kostenposten en de categorieën van gemeenten.

Tabel 9. Overzicht kostencomponenten 'ICT-middelen'

Ref.	Kostencomponent	0 – 25.000	25.000 – 50.000	50.000 – 100.000	100.000+	G4	Totale gemiddelde kosten
7A	Aanschaf en onderhoud ICT-systemen en licenties	€ 0,32	€ 0,19	€ 0,18	€ 0,25	€ 0,57	€ 0,25
7B	Aanschaf en onderhoud hardware stembureaus	€ 0,06	€ 0,08	€ 0,09	€ 0,05	€ 0,10	€ 0,07
7C	Overige ICT-kosten	€ 0,00	€ 0,02	€ 0,06	€ 0,00	€ 0,04	€ 0,02
	Totaal	€ 0,38	€ 0,29	€ 0,32	€ 0,30	€ 0,72	€ 0,34

De grootste kostencomponent is 7A voor de aanschaf en onderhoud van ICT-systemen. Dit betreft met name de (structurele) kosten voor de licenties van verkiezingsprogramma's als Procura, de Stembureau-APP en TSA. Bij de kleinste gemeenten zijn de kosten hiervoor iets hoger omdat de minimale kosten over minder kiesgerechtigden worden verdeeld. Bij de grotere gemeenten stijgen de kosten doordat er relatief meer licenties nodig en grotere gemeenten meer (uitgebreide) systemen gebruiken.

De tweede post 7B is gemiddeld geen hoge post, maar kent bij individuele gemeenten hoge uitschieters afhankelijk van de mate waarin specifiek voor de stembureaus gebruik wordt gemaakt van ICT-hardware (laptops, tablets en mobiele telefoons) en hoe deze wordt gefinancierd. Beide kennen een grote variantie. Zo geldt voor de financiering van de hardware dat gemeenten dit enerzijds kosteloos kunnen gebruiken vanuit de reeds beschikbare ICT van de gemeenten terwijl er ook gemeenten zijn die dit extern inhuren bij een commerciële partij waarmee hoge kosten zijn gemoeid. Er zijn ook tussenvormen waarbij vanuit, bijvoorbeeld, een regionaal samenwerkingsverband ICT-hardware beschikbaar wordt gesteld. Dit geeft wel kosten maar minder dan als deze worden gehuurd bij een commerciële partij. Voor de individuele gemeente is met name de beschikbaarheid van de ICT-middelen bepalend voor de kosten en betreft dit niet een directe keuze. Ten aanzien van mate waarin ICT wordt ingezet, heeft de individuele gemeente wel meer keuzevrijheid. Sommige gemeenten werken nog voornamelijk op papier en gebruiken alleen enkele computers voor de invoer van de uitslagen. Andere gemeenten voorzien elk individueel stembureau van meerdere vormen van hardware.

De totale kosten voor deze kostencomponent verschillen beperkt tussen de verschillende grootteklassen. Alleen de G4 heeft duidelijk hogere kosten door vooral hogere kosten in de aanschaf en onderhoud van ICT-licenties en systemen (zie boven bij de beschrijving van Kostencomponent 7A).

Ten opzichte van het vorige onderzoek is dit effectief een nieuwe kostencomponent. ICT was in 2014 wel meegenomen in 'Huisvesting en faciliteiten' maar de omvang bedroeg destijds € 0,01 per kiesgerechtigde.

4 Nadere analyse van de kosten

4.1 Verschillen tussen de grootte van de gemeenten

In de onderstaande tabel is een samenvatting opgenomen per grootteklasse van de verschillende onderdelen waarin de kosten van de verkiezingen zijn bepaald. In de nadere uitwerkingen in hoofdstuk 3 is dit nog verder gespecificeerd naar de individuele kostencomponenten.

Tabel 10. Samenvatting van de kosten verdeeld per grootte klasse

Ref.	Kostencomponent	0 – 25.000	25.000 – 50.000	50.000 – 100.000	100.000+	G4	Totale gemiddelde kosten
1	Vorbereiding en uitvoering	€ 3,58	€ 2,85	€ 2,28	€ 2,32	€ 4,67	€ 2,96
2	Huisvesting en faciliteiten	€ 1,24	€ 1,60	€ 1,64	€ 2,18	€ 3,20	€ 1,70
3	Opleidingskosten	€ 0,30	€ 0,29	€ 0,33	€ 0,19	€ 0,09	€ 0,27
4	Drukwerk en verzendkosten	€ 1,42	€ 1,14	€ 1,14	€ 1,07	€ 1,16	€ 1,21
5	Vergoedingen	€ 1,24	€ 1,19	€ 1,29	€ 1,49	€ 1,58	€ 1,30
6	ICT-middelen	€ 0,38	€ 0,29	€ 0,32	€ 0,30	€ 0,72	€ 0,34
	Totaal	€ 8,16	€ 7,36	€ 7,00	€ 7,55	€ 11,42	€ 7,79

In de totale kosten van de verkiezingen zien we dat de gemiddelde kosten het laagst zijn in de gemeenten tussen de 50.000 en 100.000 inwoners. De kosten zijn hoger in de kleinste en grotere gemeenten om verschillende redenen:

- In de grote gemeenten en met name de G4 zien we hogere kosten voor de verkiezingen. Dit heeft verschillende oorzaken met zijn met name verbonden aan de grotere complexiteit van de organisatie in grotere gemeenten, de inzet van meer ICT-middelen en het gebruik van CSO met de hoge kosten voor de huur van een centrale tellocatie.
- Voor de kleinste gemeenten zien we op onderdelen relatief hoge kosten. Dit is een gevolg van een deel van de kostencomponenten die een basisinzet of -kosten vergen bij kleine gemeenten over minder kiesgerechtigden worden verdeeld en daardoor relatief hoger uitkomen.

4.2 Vergelijking eerdere onderzoeken

Sira Consulting 2013

Zoals beschreven in hoofdstuk 3 zijn de kosten met 79% zijn gestegen ten opzichte van het onderzoek naar de kosten van het organiseren van verkiezingen in 2014. In de onderstaande tabel is een overzicht gegeven van de omvang van de kosten per grootteklasse uit het eerdere onderzoek. Let wel: de categorie indeling tussen de beide onderzoeken is niet precies gelijk. We lichten die toe onder de tabel.

Tabel 11. Samenvatting van de kosten verdeeld per grootte klasse (Onderzoek Sira Consulting 2013)

Ref.	Kostencomponent	0 – 25.000	25.000 – 50.000	50.000 – 100.000	100.000+	G4	Totale gemiddelde kosten
1	Vorbereiding en uitvoering	€ 1,81	€ 1,54	€ 1,13	€ 1,47	€ 2,58	€ 1,63
2	Huisvesting en faciliteiten	€ 0,72	€ 0,76	€ 0,62	€ 0,78	€ 1,50	€ 0,82
3	Opleidingskosten	€ 0,20	€ 0,10	€ 0,08	€ 0,11	€ 0,17	€ 0,13
4	Drukwerk en verzendkosten	€ 0,89	€ 0,79	€ 0,64	€ 0,64	€ 0,76	€ 0,75
	Totaal	€ 3,63	€ 3,20	€ 2,47	€ 2,99	€ 5,01	€ 3,33

De voornaamste kostencomponenten die debet zijn aan de verschillen met het eerdere onderzoek, betreffen:

- De kosten voor het betrokken personeel. De ureninzet van de gemeentelijke organisatie is gestegen. Dit heeft verschillende oorzaken:
  - De organisatie van verkiezingen is complexer geworden mede door de aanpassingen in de regelgeving zoals de Wet nieuwe procedure vaststellen verkiezingsuitslagen (NPVV). Hiermee zijn de werkzaamheden rond de verantwoording van de verkiezingsuitslag uitgebreider geworden en kosten daarmee meer inzet van de medewerkers en de vrijwilligers.
  - Gemeenten hebben in toenemende mate moeite moeten doen om voldoende vrijwilligers te werven voor de stembureaus en het tellen. Dit leidt niet automatisch tot minder ingezette vrijwilligers maar het kost gemeenten wel meer inzet om tot de gewenste aantallen te komen.
  - Gemeenten hebben ten opzichte van het vorige onderzoek beter inzicht in de ureninzet van ambtenaren op de stembureaus en bij het tellen van de stemmen. Hierdoor worden die kosten beter doorbelast aan de verkiezingen. Ten opzichte van eerder onderzoek betreft dit echter minder een kostenstijging en meer een betere weergave van de feitelijke kosten. Op basis van de validatiesessie en de interviews is wel duidelijk dat gemeenten deze kosten steeds minder volledig in geld doorbelasten om kosten te besparen. In de toekomst leidt dit mogelijk weer tot een kostendaling. De inzet wordt bijvoorbeeld vergoed als ‘tijd voor tijd’ of er wordt alleen een vrijwilligersvergoeding gegeven. Er is op dit moment te weinig vergelijkbare kwantitatieve informatie om deze effecten kwantitatief te duiden.
- De kosten voor het gebruik van centraal tellen (CSO). In totaal betreft het inmiddels 55% van de gemeenten die bij de laatste verkiezingen CSO hanteerde. Met name grote gemeenten kiezen nu eerder voor CSO omdat zij de uitvoering van de wijziging van de regelgeving op 1 januari 2023 alleen praktisch haalbaar achten met CSO. Met de regelwijziging zijn er meer eisen gekomen rondom de verantwoording van de getelde stemmen. De dag na de verkiezingen worden de tellingen van de stembureaus gecontroleerd. Dit kan leiden tot meer hertellingen. Ook hiervoor is al een (grote) centrale locatie met tellers nodig waardoor de gemeenten aangeven dat dit CSO als methodiek organisatorisch een duidelijke voorkeur heeft.
- In het vorige onderzoek waren er nauwelijks kosten voor ICT. Nu is ICT 3% van de kosten.

In hoofdstuk 3 is bij welke kostencomponent een nadere vergelijking gemaakt met het eerdere onderzoek.

AEF (2024)

In opdracht van de VNG heeft AEF in het voorjaar van 2024 onderzoek uitgevoerd naar de kosten van de verkiezingen. Deze bedroegen € 7,01 per kiesgerechtigde. Dit is 10% lager dan de uitkomst van dit onderzoek. In de onderstaande tabel hebben we een vergelijking gemaakt van de kostenposten. Omdat de indeling van de kosten van het AEF-onderzoek niet exact gelijk is aan dit onderzoek, zijn er wel aannames gemaakt van de indeling van verschillende kosten over de kostencomponenten.

Tabel 12. Vergelijking met het onderzoek van AEF (2024)

Ref.	Kostencomponent	AEF (2024)	Sira Consulting (2024)	Vershil
1	Vorbereiding en uitvoering	€ 2,77	€ 2,96	6,4%
2	Huisvesting en faciliteiten	€ 1,36	€ 1,70	20%
3	Opleidingskosten en ICT-middelen	€ 0,56	€ 0,61	8,2%
4	Drukwerk en verzendkosten	€ 1,08	€ 1,21	11%
5	Vergoedingen	€ 1,27	€ 1,30	2,3%
	Totaal	€ 7,01	€ 7,79	10,0%

Alle kostencomponenten zijn bij het AEF-onderzoek iets lager dan bij dit huidige onderzoek. De voornaamste verschillen in de kosten zijn terug te vinden in de volgende posten:

- Huisvesting en faciliteiten geeft 20% minder kosten in het AEF-onderzoek. Dit betreft voor een belangrijk deel de kosten van CSO die in het huidige onderzoek hoger uitkomen dan in het AEF-onderzoek.
- De druk- en verzendkosten geeft een verschil van meer dan 10%, maar doordat deze kosten in de beide onderzoeken anders zijn opgebouwd is een exacte vergelijking niet mogelijk.
- Verder geeft AEF aan dat zij de kortdurende inzet van gemeenteambtenaren niet hebben meegenomen. In dit onderzoek zijn deze wel zoveel mogelijk meegenomen. Dit geeft op alle kostencomponenten meer kosten.

4.3 Verschillen tussen CSO en DSO

Uit het onderzoek blijkt dat gemeenten die CSO gebruiken, te maken krijgen met aanvullende kosten. Dit is ook te verwachten gezien de praktische uitvoering van CSO. In de onderstaande tabel zijn de totale kosten per kiesgerechtigde per onderdeel vergeleken tussen gemeenten die CSO gebruiken versus gemeenten die DSO gebruiken. Dit geeft op een aantal punten significante verschillen. Het voornaamste verschil zit in de huisvestingskosten voor de centrale tellocatie. Naar mate gemeenten groter worden neemt ook de ruimtebehoefte toe en dat geeft hogere kosten voor de huur van de centrale tellocatie. Daarnaast zien we ook in het onderdeel 'voorbereiding en uitvoering' duidelijk hogere kosten omdat ook de het organiseren van CSO complexer is.

Niet alle verschillen kunnen direct aan het gebruik van CSO worden toegerekend. Gemiddeld genomen is de omvang de gemeenten¹¹ die op dit moment CSO gebruiken, groter dan gemeenten die nu nog DSO gebruiken. Ook dit geeft verschillen in de kosten (zie paragraaf 4.1)

Tabel 13. Vergelijking CSO vs DSO op basis van de totale kosten per kiesgerechtigde

Ref.	Kostencomponent	CSO	DSO
1	Vorbereiding en uitvoering	€ 4,20	€ 2,54
2	Huisvesting en faciliteiten	€ 3,11	€ 1,69
3	Opleidingskosten	€ 0,21	€ 0,21
4	Drukwerk en verzendkosten	€ 1,38	€ 1,09
5	Vergoedingen	€ 1,80	€ 1,32
6	ICT-middelen	€ 0,58	€ 0,39
	Totaal	€ 11,29	€ 7,23

4.4 Verschillende typen kosten

In het onderzoek zijn de verschillende kosten van de organisatie van verkiezingen in kaart gebracht en ingedeeld in drie typen kosten:

1. Terugkerende kosten: dit zijn de kosten die bij elke verkiezing terugkeren en ook specifiek zijn voor het organiseren van een verkiezing. In een periode dat er geen verkiezingen zijn, heeft een gemeente deze kosten ook niet.
2. Structurele kosten: deze kosten heeft een gemeente elk jaar, ongeacht of er verkiezingen zijn.
3. Eenmalige kosten: dit zijn eenmalige investeringen die een gemeente heeft voor activiteiten of voorzieningen bij een verkiezing waarvan niet wordt verwacht dat deze nog vaker zullen worden gemaakt. De aanschaf van materiaal voor de verkiezingen zoals stemhokjes en -bussen valt hier niet

¹¹ Op basis van het aantal inwoners.

onder. Deze worden ook vaak aangeschaft voor een langere periode. Omdat deze voorzieningen en daarmee de kosten altijd nodig zijn bij de verkiezingen is voor dergelijke voorzieningen een afschrijvingstermijn gebruikt.

Terugkerende kosten

Uit het onderzoek komt naar voren van dat nagenoeg alle kosten als terugkerende kosten worden beschouwd en dus specifiek zijn verbonden aan het organiseren van een verkiezing. Er zijn wel enkele structurele posten bij de ICT-licentie die gemeenten hebben voor de verkiezingen. Het aandeel van dit onderdeel groeit wel met de toename van het aantal ICT-middelen dat beschikbaar is voor de verkiezingen.

Structurele kosten

Daarnaast hebben de grootste gemeenten in Nederland, voornamelijk de G4, permanente bezetting op het onderwerp verkiezingen en daarmee ook structurele personeelskosten. Voor deze gemeenten is de organisatie zoveel omvattend en zijn er ook veel zaken om de verkiezingen heen die blijvende aandacht behoeven.

Eenmalige kosten

Eenmalige kosten komen op basis van dit onderzoek slechts beperkt voor. Voorbeelden hiervan zijn:

- Een specifiek project dat eenmalig wordt uitgevoerd in opdracht van de gemeenteraad
- De inhuur van een externe projectleider vanwege uitval van de interne projectleider
- Fysieke aanpassingen aan ruimtes om ze geschikt te maken als centrale tellocatie.

Omdat de eenmalige kosten beperkt voorkomen, zijn er geen uitspraken wanneer deze kosten optreden. Het dus niet te zeggen of de genoemde voorbeelden eerder bij kleine of grote gemeenten voorkomen of welke in welke situaties deze eerder optreden.

4.5 Tweede Kamer versus Europees Parlement

De kosten voor het organiseren van de verkiezingen voor enerzijds de Tweede Kamer en anderzijds het Europees Parlement verschillen. De gemiddelde kosten voor het organiseren van de verkiezingen bedragen:

- € 8,01 voor de Tweede Kamerverkiezingen in 2023
- € 7,55 voor de Europese Parlementsverkiezingen in 2024

De voornaamste reden voor dit verschil zit in de verwachte opkomst. De opkomst van de Tweede Kamerverkiezingen was 78% terwijl de opkomst bij de Europese Parlementsverkiezingen 46% was. Dit betekent dat voor de Tweede Kamerverkiezingen meer inzet nodig is op de stembureaus en bij het tellen van de stemmen. Een deel van de gemeenten richt ook één of meerdere extra stembureaus in. Dit geeft aanvullende kosten voor met name de volgende kostenposten:

- De huur en inrichting van stemlocaties omdat meer locaties worden gehuurd of op een locatie meer stembureaus worden ingericht.
- De kosten van de vergoedingen voor de vrijwilligers stijgen omdat er meer vrijwilligers nodig zijn als er meer locaties zijn en er meer stemmen zijn te tellen. Vanwege dit laatste kan ook de tijdsinzet per vrijwilliger langer zijn en daarmee de vergoeding hoger.
- De tijdsinzet voor de voorbereiding.
- Gezien de hogere opkomst bij de Tweede Kamerverkiezingen zijn er ook hogere kosten onder de post drukwerk omdat er meer stembiljetten worden gedrukt¹².

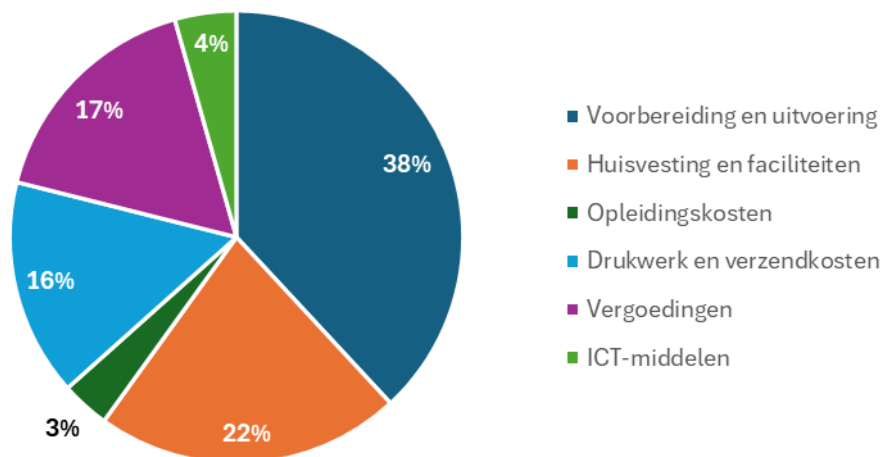
---

¹² Omdat alle stemgerechtigden wel moeten worden voorzien van een stempas en een kandidatenlijst, verschillen deze kosten niet tussen de typen verkiezingen.

5 Conclusies

Het organiseren van verkiezingen kosten gemiddeld € 7,79 per kiesgerechtigde

Op basis van het onderzoek bij 57 gemeenten concluderen we dat de kosten voor het organiseren van verkiezingen voor gemeenten gemiddeld € 7,79 per kiesgerechtigde kost. Het grootste deel van deze kosten betreft de inzet van gemeenteambtenaren in de voorbereiding en de uitvoering van de verkiezingen (38%). Daarnaast zijn de kosten voor het huren, inrichten en weer opruimen van de stemlocaties (22%) een belangrijke kostencomponent samen met de kosten voor de vergoedingen van de vrijwilligers (17%) en de kosten voor het drukken en verzenden van de stempassen, kandidatenlijsten en stembiljetten (16%).

De kosten zijn in 11 jaar met 79% gestegen

De kosten zijn de afgelopen 11 jaar gestegen met ongeveer 79%, na inflatiecorrectie. De oorzaken van deze kostentoeename zijn divers. Dit betreft onder andere de invoering van de NPVV waardoor gemeenten met zwaardere verantwoordingseisen te maken hebben¹³, het gebruik van CSO, de grotere inzet van ICT en een betere toerekening van de inzet van eigen personeel dat tijdens de verkiezingen wordt ingezet. Dit vergroot de benodigde inzet van gemeenteambtenaren en vrijwilligers, maar geeft ook extra kosten in de huur van locaties voor gemeenten die CSO gebruiken.

Grotere gemeenten maar ook de kleinste gemeenten hebben gemiddeld hogere kosten

De kosten per gemeenten verschillen door situaties waarin gemeenten zich bevinden en de keuzen die zij maken in de organisatie. Voorbeelden van deze keuzes zijn:

- de inzet van het aantal eigen medewerkers ten opzichte van vrijwilligers. Bijvoorbeeld in gemeenten die onvoldoende vrijwilligers vinden en daarvoor ambtenaren inzetten of gemeenten die ervoor kiezen om alleen ambtenaren in te zetten als voorzitters van de stembureaus,
- de wijze van en hoogte van de vergoedingen van vrijwilligers en eigen ambtenaren. Vergoedingen kunnen hoger zijn naar mate gemeenten meer moeite hebben om vrijwilligers te vinden. Ambtenaren die helpen op stembureaus of bij het tellen kunnen verschillende vormen van vergoeding krijgen. Dit varieert tussen een vrijwilligers vergoeding, tijd voor tijd of ze worden doorbetaald voor de tijd die ze inzetten.
- de keuze van een leverancier van stemborden, -bussen, -hokjes en -materialen. Vooral in hoeverre gemeenten dit zelf doen of dat zij externe bureaus inhuren om stembureaus in te richten.

¹³ Dit komt voornamelijk terug in de inzet van de ambtenaren die deze verantwoordingszorg en ook de hertellingen begeleiden en uitvoeren.

- inhuur van externen voor training en opleiding, Gemeenten kunnen zelf opleidingen voor de stembureausleden en voorzitters en tellers uitvoeren of deze laten uitvoeren door externen.
- de mate van de inzet van ICT-middelen (hard- en software). Er zijn grote verschillen tussen gemeenten hoeveel ICT-middelen zij inzetten bij op stembureaus, hoeveel ondersteunende software wordt gebruikt en hoeveel kosten worden gemaakt voor het huren van de hardware. Dit laatste kan bij sommige gemeenten kosteloos uit de beschikbare pool van de gemeenten terwijl andere hoge kosten maken door de inhuur bij commerciële aanbieders.
- de kosten voor de catering. Gemeenten geven stembureausleden een vaste cateringvergoeding of zorgen zelf voor de catering en geven dan geen extra vergoeding,

Gemiddeld zijn de kosten voor de organisatie van verkiezingen hoger in grotere gemeenten omdat de organisatie voor hen complexer is, zij meer gebruik maken van CSO en meer moeite moeten doen om voldoende vrijwilligers te vinden. Bij de kleinste gemeenten (>25.000 inwoners) zijn de kosten gemiddeld ook hoger omdat er een minimumniveau is voor de kosten van de organisatie waardoor de kleinste gemeenten met de minste kiesgerechtigden hoger uitkomen in de kosten per kiesgerechtigde.

Het gebruik van CSO kan tot significant hogere kosten leiden

Gemeenten maken steeds meer gebruik van centrale stemopneming. Zij kiezen hier nu eerder voor als gevolg van de aangescherpte eisen die voortkomen uit de Wet nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen. Daarnaast is CSO ook de uitgesproken voorkeur vanuit Kiesraad en VNG vanwege de veronderstelde hogere kwaliteit. De kosten daarvan zijn echter wel hoger dan bij decentrale stemopname. Het betreft gemiddeld € 11,29 per kiesgerechtigde voor CSO en € 7,23 voor DSO. Dit verschil komt door de hogere kosten voor de huur van een centrale tellocatie en de aanvullende inzet die nodig is om de CSO uit te voeren en te organiseren. Omdat CSO met name door grotere gemeenten wordt gebruikt en grotere gemeente ook naast CSO gemiddeld al hogere kosten hebben, is niet exact vast te stellen welk deel van dit verschil is toe te rekenen aan de keuze voor CSO.

Gemeenten hebben moeite gehad met deelname aan het onderzoek

Veel van de gemeenten die zijn aangeschreven voor deelname aan het onderzoek hebben aangegeven dat dit niet zomaar mogelijk was. Dit heeft enkele oorzaken:

- Het betrof een gedetailleerde uitvraag waarbij gemeenten niet altijd de benodigde gegevens beschikbaar hadden of veel tijd nodig hadden om de juiste gegevens te verkrijgen.
- Er zijn ten tijde van de verkiezingen meerder gegevens uitvragen geweest waardoor de wil en capaciteit om mee te werken beperkt was.
- Gemeenten hebben regelmatig te maken met nieuwe medewerkers binnen het team verkiezingen waardoor kennis verloren gaat.

Om bij nieuwe uitvragen deze problemen te voorkomen zijn door deelnemers de volgende aanbevelingen meegegeven:

- Zorg dat een volgend onderzoek tijdig wordt aangekondigd voor de verkiezingen en dat duidelijk is welke gegevens nodig zijn. Gemeenten kunnen deze gegevens dan ook bijhouden tijdens de verkiezingen. Hierbij moet rekening worden gehouden dat de verkiezingsperiode een zeer drukke periode is. Op deze manier is er ook bij wisselingen van personeel meer informatie beschikbaar.
- Het detailniveau van de vragenlijst kan lager worden om het verzamelen van de gegevens te vereenvoudigen. Dit kan vooral als dergelijk onderzoek meer structureel, bijvoorbeeld om de 5 jaar, wordt uitgevoerd. Dit zorgt er ook voor dat de bekostiging up-to-date blijft. Gemeenten weten dan ook beter welke gegevens nodig zijn en kunnen zich hierop voorbereiden.

Bijlagen:

Kostenonderzoek verkiezingen 2024

Bijlage I – Deelnemende Gemeenten	27
Bijlage II – Statistische onderbouwing	29
Bijlage III – Gebruikte vragenlijst	33

Bijlage I – Deelnemende Gemeenten

In deze bijlage geven we een overzicht van de gemeenten die (kosten)gegevens hebben aangeleverd voor het onderzoek.

Grootteklasse	Gemeente
G4	Amsterdam Rotterdam Den Haag
>100.000 inwoners	Groningen Breda Haarlem Amersfoort Zaanstad Haarlemmermeer Enschede Zoetermeer Maastricht Delft Venlo
100.000 – 50.000 inwoners	Helmond Lelystad Hengelo Voorne aan Zee Assen Den Helder West Betuwe Houten
50.000 – 25 .000 inwoners	Overbetuwe Zutphen Soest Venray Wageningen Teylingen Hellendoorn Bronckhorst Meppel Coevorden Berg en Dal Waddinxveen Stadskanaal Kaag Braassem Wassenaar Dronten Dinkelland Sliedrecht Voorst De Wolden
<25.000 inwoners	Putten Reimerswaal

	Losser Veere Geertruidenberg Someren Alblasserdam Oirschot Gennep Asten Beek Kapelle Vaals Simpelveld Rozendaal
--	---

Bijlage II – Statistische onderbouwing

Inleiding

De wijze waarop verkiezingen worden georganiseerd, verschilt per gemeente. Deze verschillen worden enerzijds veroorzaakt door (politieke) keuzes en anderzijds door specifieke eigenschappen van gemeenten. Voorbeelden van (politieke) keuzes zijn de inzet van het aantal medewerkers, de hoogte van de dagvergoedingen van stembureauleden en tellers, de kosten voor de catering, de keuze van een leverancier van stemborden, -bussen, -hokjes en -materialen, inhuur van externen voor training en opleiding, mate van de inzet van ICT-middelen (hard- en software), etc. Voorbeelden van specifieke eigenschappen van gemeenten die niet beïnvloedbaar zijn, zijn het aantal kiesgerechtigden, de geografische ligging, etc.

De combinatie van (politieke) keuzes en niet beïnvloedbare eigenschappen van gemeenten zorgt ervoor dat iedere gemeenteverkiezing op een bepaalde en unieke wijze organiseert. Dit is uiteindelijk bepalend voor de kosten en dus voor de samenstelling van de gewogen gemiddelde normbedragen per kiesgerechtigde. Op basis van de analyse en nader onderzoek is iedere respondent meegenomen in het onderzoek. Hiermee zijn alle verzamelde gegevens representatief gebleken voor het bepalen van het bedrag per kiesgerechtigde.

Controle van de gegevens

Voor het bepalen van de kosten voor de organisatie en uitvoering van verkiezingen is het essentieel dat de onderzoeksresultaten betrouwbaar zijn en dat deze zijn gecontroleerd en geverifieerd op juistheid en volledigheid. Het controleren en verifiëren van de verzamelde gegevens heeft tijdens het onderzoek op diverse momenten plaatsgevonden:

- Tijdens de interviews met deskundigen van 57 gemeenten zijn de verzamelde gegevens waar mogelijk gecontroleerd en geverifieerd. Per kostenpost is nagegaan of de opgegeven kosten onderbouwd konden worden met documenten, zoals facturen, begrotingen, besluiten, financiële overzichten, etc. Daarnaast is tijdens interviews een vergelijking getrokken met verzamelde gegevens afkomstig uit eerdere interviews bij andere gemeenten. Hierbij is het principe van 'omgekeerde bewijslast' gehanteerd, waarbij de geïnterviewde waar mogelijk de aangeleverde gegevens moet onderbouwen, verantwoorden en beargumenteren.
- Tijdens het interview zijn de gegevens door Sira Consulting verwerkt in het vragenformulier (zie bijlage III). Na afloop van het interview is het vragenformulier per e-mail teruggekoppeld aan de geïnterviewde van de gemeente met het verzoek deze te controleren op juistheid en volledigheid. Indien nodig zijn hierbij aanvullende vragen gesteld om de juistheid te controleren.
- Nadat de terugkoppeling op het vragenformulier door de gemeente heeft plaatsgevonden, zijn wederom de gegevens vergeleken op basis van reeds verzamelde gegevens uit eerdere uitgevoerde interviews met deskundigen van gemeenten. Als nodig zijn aanvullende vragen gesteld om nog ontbrekende gegevens te achterhalen of de juistheid van gegevens te controleren.
- Na de controles zijn de gegevens verwerkt in een analysebestand om de gegevens onderling te kunnen vergelijken en eventuele opvallende en/of afwijkende waarden te vinden. Deze analyses zijn nader toegelicht in het vervolg van deze bijlage.

Naast de hierboven beschreven controles van de verzamelde gegevens, zijn de interviews op iteratieve wijze uitgevoerd. Dit betekent dat nieuwe inzichten die tijdens een interview ontstaan (a) zijn meegenomen naar een volgend interview en (b) zijn geverifieerd bij gemeenten waar reeds een interview heeft plaatsgevonden. In het laatste geval is contact opgenomen met de gemeente om de nieuwe inzichten te bespreken en de benodigde gegevens te verzamelen.

Uitbijters

De eerste analyse betreft het identificeren van mogelijke uitbijters. Uitbijters zijn waarden die op basis van de statische uitgangspunten te ver af liggen van het gemiddelde van de populatie en daardoor hier niet bij

lijken te passen. Het is daarom belangrijk om deze te bepalen en vast te stellen of dit inderdaad zo is en of deze waarden moeten worden meegenomen in het onderzoek.

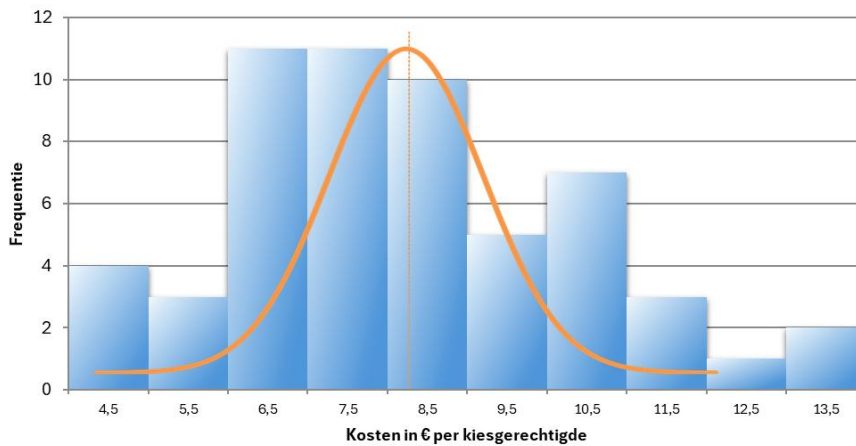
Voor het bepalen van uitbijters is gekeken naar de afwijking van de hoogte van de kostenposten met het populatiegemiddelde. Voor elke kostencomponent is de standaarddeviatie bepaald. Bij een afwijking van meer dan 2 keer de standaarddeviatie van het gemiddelde is bij de gemeenten onderzocht welke verklaring hiervoor bestaat. Als daar een afdoende verklaring voor blijkt te zijn, dan is aangenomen dat dit een eigenschap is van de populatie. In een dergelijk geval is verondersteld dat de afwijking niet wordt veroorzaakt door onjuiste opgave van gegevens. Deze gegevens zijn dan ook niet als uitbijter aangeduid.

Voor 17 waarden in het onderzoek was de afwijking groter dan tweemaal de standaarddeviatie. Uiteindelijk zijn voor alle gevonden uitbijters verklaringen gevonden en zijn geen waarden als uitbijter niet meegenomen in het onderzoek. Hiermee zijn alle verzamelde gegevens representatief voor het bepalen van de hoogte van kosten voor de organisatie en uitvoering van verkiezingen. De uitbijters kwamen naar voren bij:

- Enkele grote gemeenten met erg hoge huisvestingskosten voor de centrale tellocatie.
- Een gemeente die geen vrijwilligers gebruikte, maar alleen ambtenaren waardoor voor meerdere kostencomponenten afwijkingen ontstonden.
- Enkele gemeenten met hoge vergoedingen voor de vrijwilligers en daarbij ook veel inzet van vrijwilligers.
- Gemeenten die veel ICT inzetten op de stembureaus en deze extern in huren.
- Enkele van de kleinste gemeenten die voor opleidingen en drukwerk relatief hoge kosten hebben omdat de basiskosten vrij hoog zijn, maar bij hen worden verdeeld over relatief weinig kiesgerechtigden.

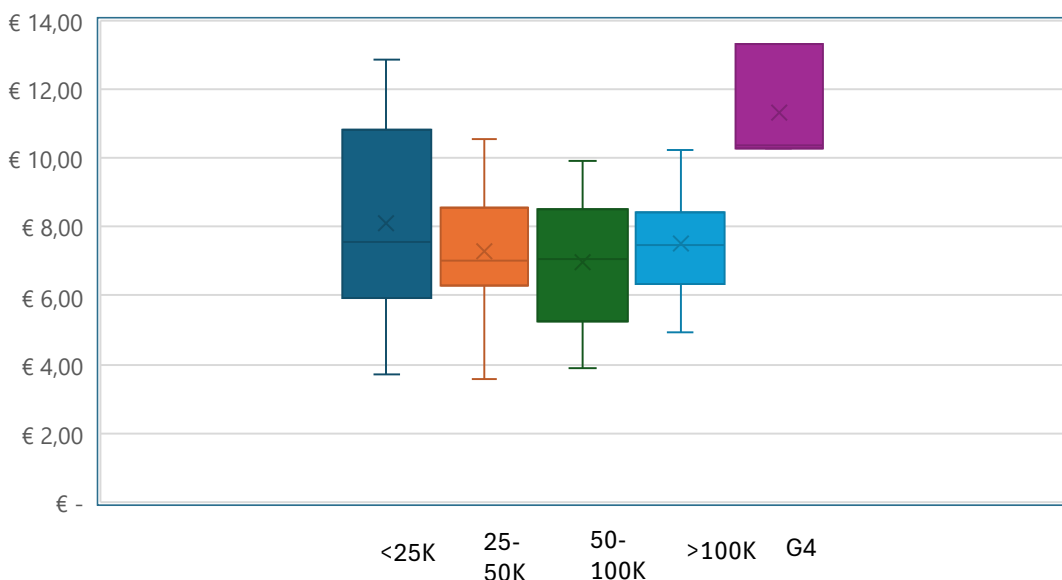
Statistische onderbouwing

Voor dit onderzoek is een representatieve steekproef getrokken (zie paragraaf 2.2). Uit onderstaand histogram blijkt echter dat het resultaat niet volledig normaal verdeeld is. De verdeling blijkt iets rechts-scheef te zijn. Het zwaartepunt van de gemiddelde kosten per kiesgerechtigde zit aan de linkerzijde van de curve, met uitloop aan de rechterzijde. Dit is vergelijkbaar met het onderzoek uit 2014. Daarnaast blijkt dat er geen duidelijke piek verschijnt in het histogram, maar dat de verdeling vrij plat is. Dit laatste geeft aan dat de spreiding in de resultaten groot is. Ook groter dan het eerdere onderzoek uit 2014. Op basis van de gegevensverzameling, de interviews en de validatiesessie was reeds het beeld ontstaan dat de kosten met de jaren verder uit een zijn gaan lopen. De cijfers onderschrijven dat. De oorzaak hiervan is dat gemeenten bij de organisatie steeds meer verantwoordelijkheden krijgen en daarmee ook meer keuzen in het proces die tot verschillende kosten leiden. Het meest duidelijke voorbeeld hiervan is het onderscheid tussen het gebruiken van CSO versus DSO. De uitloper aan de rechterzijde van het histogram betreffen voornamelijk gemeenten die CSO gebruiken. Dit zijn zowel kleine als grote gemeenten.

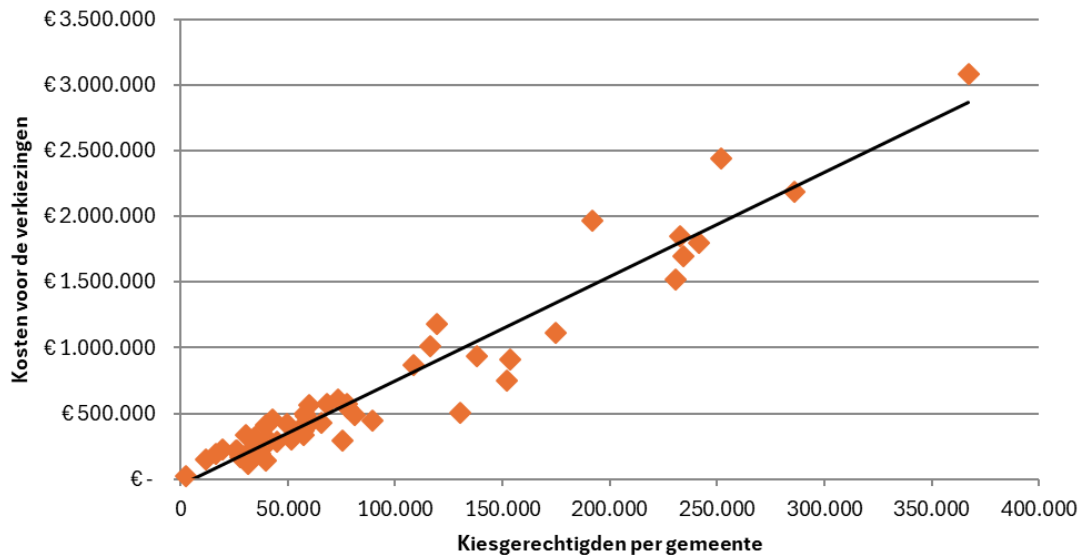

In de onderstaande figuur, box-plot, zijn het gemiddelde van de gevonden kosten per kiesgerechtigde weergegeven naar omvang van de gemeenten met daarom de gevonden standaarddeviatie en de minimale en maximale waarde per doelgroep. De figuur laat zien dat de bandbreedte tussen de verschillende grootteklassen varieert. Het valt op dat de kleine gemeenten (0-25.000) en de G4 zowel voor de bandbreedte als het gemiddelde hoger uitvallen dan de overige gemeenten. Bij gemeenten met een omvang tussen de 50.000 en 100.000 inwoners valt het gemiddelde lager uit. Hieruit kan worden geconcludeerd dat er schaalvoordelen te behalen zijn in het organiseren en uitvoeren van de verkiezingen voor de categorieën van middelgrote gemeenten. Kleine en G4-gemeenten zijn per kiesgerechtigde duurder uit. Voor kleine gemeenten kan dit worden verklaard doordat de kosten moeten worden verdeeld over een kleine groep kiesgerechtigden. Voor de G4-gemeenten geldt dat de kosten hoger zijn door de omvang van de organisatie van de verkiezingen en doordat de huur van voorzieningen, bijvoorbeeld stemlokalen, in de drukbevolkte gebieden relatief hoog is.

Wat verder opvalt is dat de uitkomsten met name bij de kleinste gemeenten (<25.000 inwoners) en in mindere mate de gemeenten tussen de 50.000 en 100.000 inwoners een grote spreiding in de resultaten kennen. We zien met name een grote spreiding in de kosten voor de inzet van de eigen medewerkers in het onderdeel 'Vorbereiding en uitvoering'. Dit komt bijvoorbeeld terug in de mate waarin eigen medewerkers worden ingezet versus vrijwilligers en de keuze voor CSO wat extra organisatie vergt. Voor kleinere gemeenten werkt een kleine afwijking in de kosten echter zwaarder door vanwege de kleinere aantallen kiesgerechtigden.

De indeling van de gemeenten in grootteklassen is gemaakt op basis van de aanname dat de kosten van de verkiezingen stijgen met de omvang van de gemeente. De onderstaande figuur toont aan dat deze aanname klopt. De G4 gemeenten zijn in dit overzicht niet meegenomen vanwege de overzichtelijkheid (zij liggen veel verder in de grafiek) en het gegeven dat de kosten voor deze gemeenten relatief hoger liggen door, onder andere, de structurele inzet van medewerkers en de aanvullende projecten die zij uitvoeren.

Bijlage III – Gebruikte vragenlijst

In deze bijlage is de gebruikte vragenlijst opgenomen. Als voorbeeld is de vragenlijst opgenomen die is gebruikt voor de Tweede Kamer verkiezingen in 2023. Voor de Europese Parlementsverkiezingen in 2024 is een gelijke uitvraag gedaan.

Versienummer: 0.2
 Versiedatum: 11-jul-24

Inleiding

Dit vragenformulier is onderdeel van het onderzoek 'verkiezingskosten gemeenten 2024', dat SIRA Consulting uitvoert in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK). Gemeenten hebben de wettelijke taak in het organiseren van verkiezingen. Voor de uitvoering van deze taak krijgen zij jaarlijks uit het Gemeentefonds een vergoeding. In 2013 is voor het laatst een breed onderzoek naar de omvang van deze kosten uitgevoerd. De minister van BZK heeft de Tweede Kamer toegezegd om een nieuw onderzoek uit te laten voeren naar de omvang van deze kosten. In dit onderzoek staan twee onderzoeksvragen centraal:

- 1) Wat zijn de actuele kostencomponenten voor gemeenten bij het organiseren van verkiezingen?
- 2) Wat is de omvang van de kosten voor gemeenten van deze kostencomponenten en in totaal voor het organiseren van verkiezingen?

Uitgangspunt voor het bepalen van de kosten zijn de **Tweede Kamerverkiezingen 2023** en de recent georganiseerde **Europees Parlementsvierkiezing 2024**.

Met behulp van dit vragenformulier worden de benodigde gegevens verzameld.

Opzet van de vragenlijst

Het vragenformulier is opgebouwd uit zeven tabbladen. Hieronder is een kort overzicht gegeven van de inhoud per tabblad.

1. Algemeen	Dit tabblad bevat algemene gegevens over de gemeente, zoals de contactpersoon, omvang van de gemeente, aantal kiesgerechtigden, aantal stembureaus en de te hanteren uurtarieven.
2. Voorbereiding & uitvoering	Dit tabblad bevat vragen over de kosten van gemeentemedewerkers en stembureauleden die verband houden met de organisatie (voorbereiding, uitvoering en afronding) van de Tweede Kamerverkiezingen 2023.
3. Huisvesting en faciliteiten	Dit tabblad bevat vragen over de kosten die verband houden met het inrichten van het stembureau en bijbehorende faciliteiten, zoals de huur van locaties, stemhokjes en stembussen alsook veiligheidsmaatregelen en handhaving van stembureaus en transport van materialen (stembussen, stemhokjes, etc.) en documenten (stembiljetten, Register Ongeldige Stemmen (ROS), etc) van en naar stem-/tellocaties.
4. Opleidingskosten	Dit tabblad bevat vragen over de kosten die verband houden met het opleiden/trainen van medewerkers en stembureauleden, zoals het opstellen van instructiemateriaal en het geven van voorlichting, training en opleiding.
5. Drukwerk- en verzendkosten	Dit tabblad bevat vragen over de kosten die verband houden met het drukken en verzenden van documenten, zoals stembiljetten, stem- en kiezerspassen, kandidatenlijsten, etc.
6. Vergoedingen	Dit tabblad bevat vragen over de kosten die verband houden met catering en vergoedingen die medewerkers en stembureauleden/tellers ontvangen.
7. ICT-middelen	Dit tabblad bevat vragen over de kosten die verband houden met de aanschaf, onderhoud en andere werkzaamheden gerelateerd aan zowel ICT-systemen en licenties (software) en tablets, laptops en andere toebehoren (hardware; alleen specifiek voor de organisatie van de verkiezingen)

Bij het invullen van het vragenformulier wordt zoveel mogelijk rekening gehouden met het chronologische proces van het organiseren en uitvoeren van de verkiezingen.

Zoals in de figuur hiernaast is aangegeven, betekent dit dat kosten in de voorbereiding, uitvoering en afronding worden geïnventariseerd. Daarbinnen zijn diverse kostensoorten opgenomen om de werkzaamheden en uitvoeringskosten in beeld te krijgen. Daarbij wordt ook onderscheid gemaakt tussen eenmalige, terugkerende en structurele kosten.

Toelichting voor invullen vragenformulier:

Bij het inventariseren van de verschillende kostencomponenten wordt per kostencomponent onder andere gevraagd naar:

- **Handeling of activiteit:** Dit betreft ruimte voor een toelichting op de uit te voeren handeling of activiteit.
- **Schaalniveau:** Dit betreft het schaalniveau van de medewerker(s) die is (zijn) betrokken bij de organisatie en uitvoering van de verkiezingen. U kunt het schaalniveau selecteren uit het drop-down menu. Als een handeling alleen directe kosten heeft en geen tijdsbesteding van medewerkers van de gemeente, selecteer dan 'n.v.t.'
- **Tijd in uren:** Dit betreft de tijdsbesteding voor het uitvoeren van een bepaalde handeling (bijv. het houden van een vergadering).
- **Externe kosten:** Dit betreft de kosten voor het aanschaffen of inhuren van extern materiaal (bijv. stembussen) of personeel (bijv. vrijwilligers, beveiligers, etc.).
- **Aantal:** Dit betreft het aantal keer dat de handeling wordt uitgevoerd of dat materialen worden aangeschaft (bijv. aanschaf van 15 stembussen).
- **Type kosten:** Dit betreft het onderscheid tussen eenmalige kosten (investeringen), terugkerende kosten bij de organisatie van de verkiezingen of structurele kosten ongeacht of er verkiezingen worden georganiseerd.

Bovenstaande invulvelden worden alleen ingevuld indien van toepassing. Indien geen exacte gegevens beschikbaar zijn, vragen we reëel ingeschatte aannames. Daarnaast is er per handeling of activiteit de mogelijkheid om aanvullende opmerkingen toe te voegen onder het kopje 'Ruimte voor opmerkingen'.

Belangrijke spelregels bij het invullen van de vragenlijst:

- **Blauwe invulvelden:** Blauwe velden vult u in indien het van toepassing is op uw gemeente. Bij het **tabblad vergoedingen** zijn er posten vooringevuld. Indien deze posten niet van toepassing zijn op uw gemeente, kunt u deze weghalen.
- **Rode invulvelden:** Rode velden moeten worden ingevuld. Rode invulvelden kunnen ook zichtbaar worden als u een blauw invulveld voorziet van een waarde. Als u een antwoord hebt ingevuld in een rood invulveld, dan wordt deze (weer) blauw.
- **Witte invulvelden:** Witte invulvelden worden automatisch ingevuld naar aanleiding van uw invoer in een blauw of rood invulveld en mag u dus niet zelf wijzigen.

Als u problemen ervaart met het invullen van de vragenlijst of u hebt andere vragen, dan kunt u contact opnemen met Sira Consulting op onderstaande e-mailadressen:
 - dhr. Saif Haify: saif.haify@siraconsulting.nl of dhr. Patrick van der Poll: patrick.vanderpoll@siraconsulting.nl

Dit onderzoek wordt uitgevoerd in opdracht van:

Dit onderzoek wordt uitgevoerd in samenwerking met:

In dit tabblad wordt gevraagd naar de algemene gegevens van de organisatie en de geïnterviewde(n).

A. Algemene gegevens over uw organisatie

Algemene gegevens

Naam organisatie:	
Naam contactpersoon	
Functie contactpersoon	
Telefoonnummer / E-mailadres	
Datum interview	

Gegevens organisatie

	#N/B	Aantallen per 1-1-2024 (CBS)	Ruimte voor opmerkingen
Aantal inwoners in 2023:			
Aantal kiesgerechtigden bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2023:			
Aantal stemlokalen bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2023:			
Aantal stembureauleden per stemlokaal 2023 (gemiddeld):			
Aantal stembureauleden per shift 2023:			
Aantal shifts per stemlokaal op de verkiezingsdag 2023:			
Aantal tellers per stemlokaal 2023:			
Gemiddeld aantal kiesgerechtigden per stemlokaal 2023:			
Keuze voor het tellen bij de Tweede Kamerverkiezingen 2023:			

B. Uurtarieven

In deze vragenlijst worden berekeningen gemaakt die de kosten van de verschillende activiteiten direct inzichtelijk maken. Hiervoor worden standaardtarieven gebruikt, gebaseerd op de CAO Gemeenten 2023. Bij de berekening van de uurtarieven is rekening gehouden met overhead en werkgevoestoeslagen. In het tabblad 'uurtarieven' is de berekening hiervan weergegeven. Als uw gemeente afwijkende tarieven hanteert, dan kunt u deze in de onderstaande tabel opgeven.

Salarisschaal	Standaard uurtarief	Bijgesteld uurtarief	Gehanteerd uurtarief	Ruimte voor opmerkingen
Schaalniveau 1	€ 38,72		€ 38,72	
Schaalniveau 2	€ 40,49		€ 40,49	
Schaalniveau 3	€ 42,30		€ 42,30	
Schaalniveau 4	€ 43,34		€ 43,34	
Schaalniveau 5	€ 44,95		€ 44,95	
Schaalniveau 6	€ 47,23		€ 47,23	
Schaalniveau 7	€ 51,76		€ 51,76	
Schaalniveau 8	€ 58,26		€ 58,26	
Schaalniveau 9	€ 64,77		€ 64,77	
Schaalniveau 10	€ 70,67		€ 70,67	
Schaalniveau 10A	€ 76,42		€ 76,42	
Schaalniveau 11	€ 81,99		€ 81,99	
Schaalniveau 11A	€ 88,30		€ 88,30	
Schaalniveau 12	€ 94,61		€ 94,61	
Schaalniveau 13	€ 103,43		€ 103,43	
Schaalniveau 14	€ 111,68		€ 111,68	
Schaalniveau 15	€ 121,16		€ 121,16	
Schaalniveau 16	€ 131,30		€ 131,30	
Schaalniveau 17	€ 144,20		€ 144,20	
Schaalniveau 18	€ 158,57		€ 158,57	

In dit tabblad wordt gevraagd naar de (personeels)kosten van ambtenaren in het kader van de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

A. Kosten voor projectmanagement

1. Kosten voor het organiseren en houden van vergaderingen en/of bijeenkomsten in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

2. Kosten voor het opstellen van draaiboeken, handleidingen, protocollen, etc. Hierbij gaat het om het opstellen van draaiboeken, handleidingen, protocollen, instructies, etc. in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023, niet zijnde trainingsmateriaal voor de leden van het stembureau.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

3. Kosten voor het werven en aanschrijven van mensen voor de verkiezingen (voorbereiding, uitvoering en afronding). Hierbij gaat het om het betrekken van mensen die deelnemen aan de voorbereiding, uitvoering en afronding van de Tweede Kamerverkiezingen 2023 (stembureauleden, tellers, controleurs, ambtenaren, leveranciers, coterasters, ondersteunend personeel, etc.).

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

4. Kosten voor het opstellen en/of controleren van begrotingen, kandidatenlijsten, kiezersbestanden, registers aangelegde stempassen (ROS), etc. Hierbij gaat het om het opstellen van diverse documenten, zoals begrotingen, presentielijsten voor stembureauleden etc. in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023. Bij de kandidatenlijsten gaat het niet om het opstellen, maar om het controleren van drukproeven.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

5. Kosten voor het opstellen van voorlichtingsmateriaal aan kiesgerechtigden (huis-aan-huisfolders, nieuwsberichten, etc.). Hierbij gaat het om het opstellen van voorlichtingsmateriaal, zoals een huis-aan-huisfolder, nieuwsberichten, gemeenteberichten, etc. in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

6. Kosten voor het voorbereiden en opstellen van B&W-besluiten. Hierbij gaat het om het voorbereiden en opstellen van B&W-besluiten in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023, bijvoorbeeld het instemmen met de werkwijze.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

B. Kosten voor het treffen van voorzieningen inzake systemen zoals BRP/OSV

Hierbij gaat het om het treffen van voorzieningen (aanpassen/gereedmaken van systemen) inzake bijvoorbeeld BRP/OSV e.d. in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023 (BRP: Basisregistratie Personen, OSV: Ondersteunende Software Verkiezingen). Kosten voor softwarelicenties worden in tabblad 7 uitgevraagd en hoeft u hier niet in te vullen.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

C. Kosten voor het aanvragen en verlenen van parkeervergunningen voor leveranciers, stembureauleden, tellers, ambtenaren, etc.

Hierbij gaat het om het aanvragen en verspreiden van parkeervergunningen aan mensen die op de dag (of een gedeelte) van de verkiezingen op het stembureau/tellocatie aanwezig zijn in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

D. Kosten voor het telefonische contact in de aanloop naar en tijdens de verkiezingen

Hierbij gaat het om het telefonische contact met bijvoorbeeld de stembureauleden, telefoonkosten/abonnementen en de inzet van medewerkers intern (uren en eventueel bijkomende kosten) of extern in een call centre of helpdesk (inhuurkosten zoals uren inzet, locatie, etc.) in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

E. Kosten voor coördinatie en uitvoering verkiezingsdag

1. Hierbij gaat het om het tellen van de stemmen in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023. Naast het tellen gaat het hierbij ook om de kosten voor het invoeren van de gegevens in OSV.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

2. Hierbij gaat het om kosten van de centrale coördinatielocatie zoals stembussen, transportboxen, sloten, stemhokjes, bewegwijzeringsborden, etc. in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

F. Kosten voor communicatie richting inwoners én betrokken personeel (stembureauleden, tellers, etc.) betreffende de coördinatie en uitvoering verkiezingsdag

1. Hierbij gaat het om kosten betreffende de communicatie richting inwoners zoals het versturen van brieven, het drukken en ophangen van posters, stickers, fotografen, evenementen, (verplichte) advertenties, TV-commercials, etc. in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

2. Hierbij gaat het om kosten betreffende de communicatie naar stembureauleden, tellers, controleurs, ondersteunend personeel, etc. in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

G. Kosten voor ondersteuningsverklaringen

Hierbij gaat het om kosten voor het afhandelen en controleren van ondersteuningsverklaringen in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

H. Overige kosten i.v.m. de organisatie van de verkiezingen (voorbereiding, uitvoering en afronding)

Hierbij gaat het om de overige kosten bij de organisatie van de Tweede Kamerverkiezingen 2023 (voorbereiding, uitvoering, afronding).

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

In dit tabblad wordt gevraagd naar de kosten van het inrichten van het stembureau in het kader van de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

A. Kosten voor stemborden (koop, lease, plaatsing, etc.)

Hierbij gaat het om de aanschaf van publiciteborden in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023. Een publicitebord wordt gebruikt in de buitenruimte om de verkiezingen aan te kondigen. Politieke partijen kunnen hierop hun posters plakken en de publiciteit opzoeken.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

B. Kosten voor de huur en inrichting van het stembureau, centrale tellocatie en ruimte voor zitting van GSB

Hierbij gaat het om het huren en inrichten van stembureaus, centrale tellocaties en ruimte voor zitting van de GSB-leden voor het uitvoeren van onder andere controles en gedeeltelijke hertellingen tijdens én na de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

C. Kosten voor de aanschaf van stemhokjes

Hierbij gaat het om de aanschaf of inhuurkosten van stemhokjes voor het stembureau in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023. Een stemhokje heeft een achterwand en twee zijwanden die elk ten minste een meter breed en twee meter hoog zijn. Indien een gemeente stemhokjes in eigen beheer heeft, wordt er onderscheid gemaakt tussen oude stemhokjes (aantal en indien bekend aanschafkosten per stemhokje) en nieuwe stemhokjes die recent zijn aangeschaft.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

D. Kosten voor de aanschaf van stembussen

Hierbij gaat het om de aanschaf of inhuurkosten van stembussen voor het stembureau in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023. Indien een gemeente stembussen in eigen beheer heeft, wordt er onderscheid gemaakt tussen oude stembussen (aantal en indien bekend aanschafkosten per stembus) en nieuwe stembussen die recent zijn aangeschaft.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

E. Kosten voor de aanschaf van kantoorartikelen en andere kleine materialen

Hierbij gaat het om de aanschaf van kantoorartikelen zoals potloden, gummen, enveloppen, plakband, leeges, verzegelingsmateriaal en andere (kleine) materialen zoals verwijzingsborden, tafels, stoelen, etc. voor stembureaus en GSB-locatie in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023. Indien kantoorartikelen en andere kleine materialen voor meerdere verkiezingen worden aangeschaft, dan willen we u vragen om dit nadrukkelijk te vermelden in de opmerkingen.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

F. Kosten voor de opslag van materialen

Hierbij gaat het om opslagcapaciteit van stembescheden en andere materialen zoals stembussen, stemhokjes, publiciteborden, etc. in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023. Een city box is een voorbeeld van een opslaglocatie.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

G. Kosten voor het opbouwen, opruimen en afbouwen van het stembureau en centrale tellocatie inclusief vervoer

Hierbij gaat het om het opbouwen, opruimen en afbouwen van de stembureaus en centrale tellocatie (zoals wegbezuivering, inrichting t.b.v. coronamaatregelen, etc.) in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023. Indien de gemeente deze werkzaamheden uitvoert aan een extern bedrijf, dan willen we graag de kosten die de gemeente maakt voor de levering van (logistieke) diensten.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

H. Kosten voor veiligheidsmaatregelen en handhaving van het stembureau, tellokaal en stembescheden

Hierbij gaat het om het nemen van veiligheidsmaatregelen (zoals het inhuren van beveiligers en special transport) en handhaving in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023. Indien er centraal wordt geteld, dan willen wij ook graag de kosten weten die gemaakt worden om de stemlijsten beveiligd te transporteren van stembureau naar tellocatie.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

I. Overige kosten i.v.m. huisvesting en faciliteiten van het stembureau en tellocatie

Hierbij gaat het om de overige kosten voor huisvesting en faciliteiten in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

In dit tabblad wordt gevraagd naar de kosten van voorlichting/opleiding in het kader van de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

A. Kosten voor het opstellen en aanschaffen van trainings- en opleidingsmateriaal

Hierbij gaat het om het zelf opstellen dan wel het aanschaffen van trainings- en opleidingsmateriaal (zoals telmethode VOX (voorheen CRAFT), E-learning modules voor stem- en telproces, opleidingsmateriaal voor GSB-leden, etc.) in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023. Indien trainings- en opleidingsmateriaal voor meerdere verkiezingen wordt gebruikt, dan willen we u vragen om dit nadrukkelijk te vermelden in de opmerkingen.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

B. Kosten voor de inhuur van externe trainers

Hierbij gaat het om de inhuur van externen (zoals trainers, etc.) voor training en opleiding van stembureauleden, tellers, telleaders, controleurs, etc. in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

C. Kosten voor het geven en volgen van training en opleiding aan alle betrokkenen

Hierbij gaat het om het geven én volgen van de training en opleiding (zoals stem- en telproces, aanvullende training voor voorzitters, etc.) aan een ieder die is betrokken bij het organiseren en uitvoeren van de Tweede Kamerverkiezingen 2023, zoals de leden van het stembureau, tellers, telleaders, controleurs, etc.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

D. Overige kosten i.v.m. training en opleiding

Hierbij gaat het om de overige trainings- en opleidingskosten in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023, bijvoorbeeld zaalhuur, materiaalhuur zoals beamers en schermen en catering. Indien deze kosten voor meerdere verkiezingen worden gemaakt, dan willen we u vragen om dit nadrukkelijk te vermelden in de opmerkingen.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

In dit tabblad wordt gevraagd naar de kosten van het drukken en verzenden (niet opstellen) van materialen in het kader van de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

A. Kosten voor het drukken en verzenden van kandidatenlijsten

Hierbij gaat het om het drukken van kandidatenlijsten in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023. Een kandidatenlijst is een lijst met de mensen op wie kan worden gestemd en voorafgaand aan de verkiezingen wordt verzonden aan

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

B. Kosten voor het drukken en verzenden van stem- en kiezerspassen en schriftelijke volmachtenbewijzen

Hierbij gaat het om het drukken van stempassen, kiezerspassen en schriftelijke volmachtenbewijzen in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023. Kiesgerechtigden krijgen - uiterlijk veertien dagen voor de verkiezingen - op hun huisadres een uitnodiging om te stemmen: een stempas. Een kiezerspas is een pas waarmee een kiesgerechtigde in een ander stembedict of een andere gemeente kan stemmen dan die waar de kiesgerechtigde staat ingeschreven.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

C. Kosten voor het drukken en vervoeren van de stembiljetten

Hierbij gaat het om het drukken van de stembiljetten in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023. Een stembiljet is een papieren formulier waarop de kiezer zijn of haar stem registreert op het stembureau.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

D. Kosten voor het drukken of aanschaf van registers van ongeldige stempassen (ROS), telformulier en het proces-verbaal

Hierbij gaat het om het drukken of aanschaf van telformulieren, proces-verbalen en registers van ongeldige stempassen (ROS) in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023. Elk stembureau beschikt over een register van ongeldig verklaarde stempassen (ROS). Dit register dient om te voorkomen dat een niet-kiesgerechtigde aan de stemming deelneemt of tweemaal zou willen stemmen.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

E. Kosten voor het aanmaken vervangende stempassen, kiezerspassen en schriftelijke volmachtenbewijzen

Het gaat hierbij om de kosten die moeten worden gemaakt om vervangende stempassen, kiezerspassen en schriftelijke volmachtenbewijzen aan te maken in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

F. Overige kosten i.v.m. het drukken en verzenden van documenten, materialen, etc.

Hierbij gaat het om de overige druk- en verzendkosten in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023, bijvoorbeeld voor het maken van afspraken met postbezorgers.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

In dit tabblad wordt gevraagd naar de kosten die verband houden met catering en andere vergoedingen aan medewerkers, stembureauleden en tellers voor de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

A. Kosten voor vergoedingen aan personen betrokken bij het organiseren en uitvoeren van de verkiezingen

Hierbij gaat het om de vaste vergoeding die personen ontvangen voor werkzaamheden tijdens de voorbereiding, organisatie en uitvoering op én na de verkiezingsdag in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023. Een aantal vergoedingsposten zijn hieronder vooringevuld. Indien een vergoedingspost aan bepaalde personen ontbreekt, dan is er ruimte om deze toe te voegen.

Handeling of activiteit	Vergoeding (€)	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Vergoeding voor voorzitters stembureau			€ -		
Vergoeding voor gewone leden stembureau			€ -		
Vergoeding voor tellers			€ -		
Vergoeding voor meerwerk (vb. hertellingen) tellers			€ -		
Vergoeding aan telleiders (GSB)			€ -		
Vergoeding aan controleurs (GSB)			€ -		
Vergoeding voor invoerders OSV (GSB)			€ -		
Vergoeding aan organisatie (GSB)			€ -		
Vergoeding aan ondersteunend personeel			€ -		
Vergoeding per persoon ten behoeve van catering			€ -		
			€ -		
			€ -		
			€ -		
			€ -		
			€ -		
Totale kosten			€ -		

B. Kosten voor de (breed georganiseerde) catering voor het stembureau, centrale tellocatie en zitting GSB-leden tijdens én na de verkiezingsdag

Hierbij gaat het om alle kosten die de gemeente maakt voor catering aan stembureauleden, tellers, GSB-leden en overig personeel in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

C. Overige kosten i.v.m. vergoedingen

Hierbij gaat het om de overige kosten voor vergoedingen in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023, bijvoorbeeld bedankjes of andere vergoedingen.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

In dit tabblad wordt gevraagd naar de kosten voor aanschaf, onderhoud en andere werkzaamheden gerelateerd aan ICT-systemen (software), licenties en hardware van de Tweede Kamerverkiezingen 2023.

A. Kosten voor aanschaf en onderhoud van ICT-systemen en licenties in het kader van de verkiezingen

Hierbij gaat het om de aanschaf van software en/of licenties (zoals telmethode VOX (voorheen CRAFT), de stembureau applicatie, het verkiezingssysteem en OSV) in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023. Indien software of licenties worden aangeschaft voor meerdere verkiezingen, dan willen we u vragen om dit nadrukkelijk te vermelden in de opmerkingen.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

B. Kosten voor de aanschaf en onderhoud van mobiele telefoons, tablets, laptops en overige hardware op het stembureau

Hierbij gaat het om de aanschaf van mobiele telefoons/tablets, laptops, muizen, etc. in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023. Indien deze kosten voor meerdere verkiezingen worden gemaakt, dan kunt u dit aangeven bij opmerkingen zodat we daar rekening mee houden bij het berekenen van de kosten. Indien de aanschaf van hardware voor meerdere verkiezingen wordt gedaan, dan willen we u vragen om dit nadrukkelijk te vermelden in de opmerkingen.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		

C. Overige kosten i.v.m. aanschaf en onderhoud ICT-middelen

Hierbij gaat het om de overige kosten voor de aanschaf en onderhoud van ICT-middelen in verband met de Tweede Kamerverkiezingen 2023. Indien deze gemaakte kosten betrekking hebben op meerdere verkiezingen, dan willen we u vragen om dit nadrukkelijk te vermelden in de opmerkingen.

Handeling of activiteit	Schaalniveau	Uurtarief	Tijd in uren	Externe kosten	Aantal	Totale kosten	Type kosten	Ruimte voor opmerkingen
Totale kosten						€ -		